

УДК
DOI:

**ПЕРША ГАЛИЦЬКА МИТРОПОЛІЯ (БЛ. 1303–1347)
У КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЦЕРКОВ
ВІЗАНТІЙСЬКОГО ОБРЯДУ ТА ПОЛІТИКИ КОНСТАНТИНОПОЛЯ**

Володимир МОРОЗ

*Інститут історії Церкви Український католицький університет
вул. І. Свенціцького, Львів, 79011
ORCID ID: 0000-0002-0852-4285
Scopus Author ID: 57366037900
e-mail: moroz.volodymyr@ucu.edu.ua*

У статті розглянуто історію Галицької митрополії першої половини XIV ст. у контексті історії слов'янських церков візантійського обряду, передусім Тирновського і Печського патріархатів. Простежено тісні зв'язки становища цих церков зі становищем середньовічних слов'янських держав, політикою їхніх правителів і Візантії. Встановлено, що тоді як слов'янські церкви досягали статусу митрополій та патріархатів завдяки могутності покровителів-монархів, Візантія, перебуваючи у політичній, військовій та економічній кризі, тлумачила свою імперську церкву як інструмент впливу на слов'ян і використання їхніх ресурсів у своїх інтересах. Усвідомлюючи прагнення слов'янських церков до автономії і незалежності, Константинополь не пропускав зручних моментів, щоб понизити ранг церков-дочок шляхом посилення тимчасово слабших і ситуативно покірніших (Москви) для послаблення сильніших і схильних до діалогу з латинською церквою (Галич).

Ключові слова: Галицька митрополія, Константинопольський патріархат, Тирновський патріархат, Печський Патріархат, Галицько-Волинська держава, Королівство Русі, Друге Болгарське царство, Держава Неманичів, Візантійська імперія.

Вступ. Історія першої Галицької митрополії, яка виникла на початку XIV ст. і передумови для створення якої склались у попередньому столітті, залишається недостатньо дослідженою як через об'єктивні фактори, передусім брак джерел або доступу авторів до них, так і через суб'єктивні чинники. До останніх належать передусім неврахування українськими дослідниками ширших контекстів формування, розвитку і ліквідації цієї митрополії, а також сильний вплив російської історіографії, яка ще з царських часів системно применшувала вагу Королівства Русі – держави Романовичів, замовчуючи й знецінюючи навіть факти коронування її правителів, а виникнення Галицької митрополії ігнорувала або тлумачила як побічне явище “общерусской” церковної історії, головну лінію розвитку якої начебто втілила в собі московська Церква – попередниця сучасної РПЦ (Сахаров, Зимин та Корецький, 1989, с. 72–75; Тихомиров, 1895, с. 13, 14, 16, 17, 19–20, 22).

Аналіз історії Галицької митрополії був би неповним без урахування того, що всі структури східної Церкви візантійського обряду, який у Русі й суміжних землях отримав

назву руського, у центральній-східній і південно-східній Європі з початків традиційно перебували в юрисдикції Константинопольського патріархату як його церкви-доньки. Деякі з них мали статус митрополій, як Руська (Київська), а деякі, наприклад Тирновська й Печська, за сприятливих обставин зміцнення своїх держав здобули статус патріархату.

Константинопольський патріархат проводив послідовну централізаторську політику щодо церков своєї юрисдикції, тож випадки відокремлення від нього інших патріархатів здебільшого відзначалися значною конфліктністю. Немаловажну роль у становленні окремих митрополій і патріархатів слов'янських церков, окрім зусиль їх монархів-покровителів, відіграло те, що Константинополь хоч і був матірним, проте не єдиним релігійним центром Європи. У середньовіччі, у тому числі в XIII – першій половині XIV ст., Рим і Константинополь жорстко конкурували за слов'янські церкви. Тож зрозуміло, що не тільки Константинополь, потребуючи допомоги Заходу проти натиску турків-османів, загравав з Римом, погоджуючись на унію-союз з ним в особливо скрутні моменти і відкидаючи її в моменти полегшень – до аналогічних дій вдавалися й слов'янські правителі у своїх стремліннях отримати митрополії чи патріархати для церковних структур підконтрольних їм теренів, попри опір Константинополя (йдеться про болгар і сербів). Тим же шляхом прямували правителі Русі, у тому числі Романовичі як гілка династії Рюриковичів на чолі Галицько-Волинської держави – Королівства Русі. Коронування Данила Романовича, а відтак і його онука Юрія Львовича папськими коронами заклали основи для створення Галицької митрополії. Загалом слов'янські церкви, як і Константинопольський патріархат, часто разом з ним, але нерідко й усупереч йому, не раз укладали через унію з Апостольською столицею в Римі. (Мороз, 2019). Іноді навіть натяк Константинополю на сепаратне поєднання з Римом робив тамтешніх імператорів і патріархів значно поступливішими. До того ж, з огляду на стійкі кризові явища в державі, Візантія у XIII–XV ст., з одного боку, мала все менші ресурси впливу на своїх сусідів-слов'ян, а з другого, – змушена була все більше покладатися у цьому на свою імперську Церкву – Константинопольський патріархат.

Мета цієї студії – дослідити заснування, розвиток та ліквідацію Галицької митрополії у першій половині XIV ст. у контексті історії інших слов'янських, передусім болгарської та сербської, церков візантійського обряду та політики Візантійської імперії щодо них.

Огляд досліджень і публікацій. Джерельну базу пропонованої розвідки становлять писемні документи з історії Балкан (Войнов, Гюзелев, Лишев та ін., ред, 1981), Галицько-Волинської держави (Королівства Русі) (Купчинський, 2004; Chodykiewicz, 1770; Voigt, ed., 1843), інших князівств (Черепнин, ред., 1955; Щапов, 1972; 1976), руські літописи (*Літопис руський*, 1989; ПСРЛ, 1848, 1853, 1856, 1859, 1887, 1901, 1913, 2000), польські хроніки (Dlugossi, 1978; Joannis de Czarnkow, 1872), польські й угорські акти (Šeptyskyj, collegit, 1964), анонімні середньовічні трактати (Živković, Petrović, Uzelac and Kunčar, 2013). Візантійські джерела, передусім акти Константинопольського патріархату та імператорів, доступні у кількох виданнях, дають змогу детально вивчати політику імперії та її церкви щодо слов'янських церков (Darrouzes, 1981; Gelzer, 1892; 1900; *Русская историческая библиотека*, 1880; Miklosich, Müller, ed., 1860; 1862). Унікальні відомості для глибшого розуміння і контекстуалізації візантійських подій містять праці Георгія Акрополіта (Georgii Acropolitae, 1903) та Никифора Грегорі (Nisephoros Gregoras, 1988). Особливо цінним джерелом виявився лист папи Павла II 1466 р. з Апостольського архіву у Ватикані про історичні межі Галицької єпархії на південний-захід від Карпат, у Трансильванії (Archivio Apostolico Vaticano; Moroz, 2024), а

також грамота трансільванського воєводи Йоана Понграца з Угорської національної бібліотеки ім. Сечені на цю ж тему (Országos Széchényi Könyvtár, 1791–1802). Викладену в них інформацію підтверджує також документ із першою писемною згадкою про окремого мукачівського єпископа 1491 р., що зберігається у Словацькому національному архіві (Slovenský národný archív, 1491).

Корисними у нашій роботі для розуміння історії болгарської та сербської церков і держав стали праці І. Божилова та В. Гюзелева (Божилов та Гюзелев, 1999), Л. Войтовича (Войтович, 2010; 2011), В. Златарського (Златарски, 2007), П. Павлова (Павлов, 2005), Є. Поповича (Поповичъ, 1912), Д. Слєпчевича (Слијепчевић, 2002), П. Стефанова (Стефанов, 2010), В. Чорнія (Чорній, 2007), С. Цірквич (Ćirković, 2004). Перебуванню східнороманських наддунайських теренів у юрисдикції Константинопольського і Тирновського патріархатів присвячені праці К. Чіодару (Cihodaru, 1960), Н. Константінеску (Constantinescu, 2002), Е. К. Суттнера (Suttner, 2009) та ін. Політику латинської церкви щодо східнороманських теренів, які перебували в юрисдикції болгарської церкви, розглядав В. Пашуто (Пашуто, 1966). Цінними для глибшого розуміння історії Галицької і Київської митрополій виявилися розвідки А. М. Аммана (Amman, 1948), А. Буні (Bunea, 1904), Т. Коструби (Коструба, 1955), І. Назарка (Назарко, 1958), І. Паславського (Паславський, 2007), С. Сенік (Senyk, 2011), І. Скочиляса (Скочиляс, 2009; 2010; 2011), М. Стасіва (Stasiw, 1960), М. Чубатого (Чубатий, 1965; 1976), І. Шевченка (Шевченко, 2014). Питання взаємин Галицько-Волинської держави з Римом на початку XIV ст. у контексті звістки про папські посольства до Юрія Львовича і його коронацію вивчав І. Паршин (Паршин, 2014). Історію взаємин слов'янських церков візантійського обряду з Римом у контексті ідеї єдності церкви аналізував також автор цих рядків (Мороз, 2019). Важливими для розкриття загальнополітичних обставин розвитку держави Романовичів – Королівства Русі – як з огляду на внутрішні обставини, так і взаємини з сусідами, передусім Польським королівством і Золотою Ордою, виявилися праці М. Волощука (2019), Л. Войтовича (Войтович, 2004; 2005; 2012; 2019), Я. Дашкевича (Дашкевич, 1995), Я. Книша (Книш, 2012), А. Майорова та В. Гаутали (Maiores, Nautala, ed., 2021), П. Параски (Параска, 1981), І. Русанової та Б. Тимощука (Русанова і Тимощук, 1981), Ф. Шабульдо (Шабульдо, 1987). У цьому контексті варто згадати праці старших дослідників, підходи і концепції яких уже застаріли, але окремі положення, все ж, залишаються актуальними (Васильевский, 1888; Голубинский, 1900; Грушевський, 1993; Лаппо-Данилевський, 1907; Пронин, 2009; Рудович, 1902; Соколовъ, 1913; Pelesz, 1878). Цінні відомості містить довідкове видання з історії ієрархії Київської Церкви авторства Д. Блажейовського (Блажейовський, 1996). Візантійську політику щодо слов'янських церков детально висвітлив Г. Острогорський (Острогорський, 2002). Важливим також у контексті теми є дослідження Ф. Г. Тіннефельда (Tinnefeld, 1974). Корисними у поточній роботі були студії з історії візантійської філософії Б. Татакіса (Tatakis, 2001) та ісихастського руху Д. Пейна (Payne, 2006). Лабіринти російських маніпуляцій щодо Галицької митрополії неможливо було б зрозуміти без аналізу відповідних видань (Гумилев, 1992; Карташев, 1993; Сахаров, Зимин, Корецький, 1989; Тихомировъ, 1895).

Загалом вважаємо за необхідне наголосити на тому, що неодмінною умовою розуміння історії першої Галицької митрополії є врахування загального контексту церковного життя слов'янських, а також близького з ними румунського, народів, які були охрещені у візантійському обряді.

Слов'янські церкви – сусіди руської (української) церкви: їхні утворення, межі та взаємовпливи

У безпосередньому сусідстві з Руссю, у нижньому Подунав'ї та на Балканах у межах Другого Болгарського царства (1185–1396 роки) – до битви під Нікополем (Божилів та Гюзелев, 1999, с. 667–668), існувала автономна болгарська церква. Якщо за Першого Болгарського царства, яке існувало до 1018 р., його межі з Руссю у X–XI ст. пролягали вздовж долини ріки Реут, правої притоки Дністра (Русанова та Тимошук, 1981, с. 49, 68), то згодом, до кінця XIV – початку XV ст., канонічна територія Галицької митрополії охоплювала на півдні терени між Дністром та Східним Прикарпаттям, сягаючи Дунаю й Білгорода на Дністрі (Скочиляс, 2009, с. 303–325). Зрозуміло, що обидві церкви контактували між собою.¹ У 1235–1393 роках, почавши від Йоакима I, глава Болгарської церкви мав статус патріарха і резиденцію у столичному місті Велике Тирново. Болгари здобули свою незалежну церкву завдяки політичним успіхам царя Івана II Асена (1218–1241), який посів трон за підтримки галицької Русі (Войтович, 2010; Чорній, 2007, с. 90; Павлов, 2005; Georgii Aсropolitae, 1903, р. 33). Саме він спричинив відхід Болгарської церкви від тривалої унії з Римом, через що тирновський унійний архієпископ і примас 1186–1232 років Василій – глава Болгарської церкви вказаного періоду – у знак протесту виїхав, а його замінив патріарх Йоаким I, поставлений патріархом Германом (1222–1240 роки) (Златарски, 2007, с. 386; Божилів та Гюзелев, 1999, с. 492–493). 1236 р. папа Григорій IX наказав естергомському та калочському латинським єпископам відлучити Івана II Асена, його помічників та покровителів від церкви (Войнов, Гюзелев, Лишев та ін., ред, 1981, с. 51 (№8)). Згодом цей понтифік намагався відновити унію через своїх послів, проте безуспішно, оскільки болгарський правитель увійшов у конфлікт з Латинською імперією хрестоносців зі столицею в Константинополі (Войнов, Гюзелев, Лишев та ін., ред, 1981, с. 55 (№10) і 61–62 (№15)).

Після періоду турбулентності, що збігся з протистоянням у Золотій Орді хана Токти і темника (берлярбека) Ногая, болгарський трон 1299 р. здобув син Ногая Джекі (Джуке, Чака), зять попереднього болгарського царя Георгія I Тертера. Та вже наступного року син Георгія I Тертера Теодор Святослав стратив у Тирново свого швагра Джекі, а також тирновського патріарха Йоакима III, звинуваченого в підтримці партії Ногая (Maigorov and Nautala, ed., 2021, р. 220–221; Войтович, 2012, с. 91–92). Після цього Болгарія на початку XIV ст. об'єдналася на чолі з царем Теодором Святославом (1300–1322) (Острогорський, 2002, с. 456). Відрубану голову Джекі новий цар надіслав Токті. У відповідь хан відмінив підготовку походу на Болгарію, визнав правління Теодора Святослава і дозволив йому контролювати північно-західне узбережжя Чорного моря у пониззі Дунаю (Чорній, 2007, с. 99; Златарски, 2007, с. 371 і наст.). Новий болгарський цар установив свій контроль також над західним узбережжям Чорного моря, відібравши там низку портів у Візантії і закріпивши свої перемоги миром 1307 р. з імператором Візантії Андроніком II (Острогорський, 2002, с. 456). 1308 р. автор анонічного опису Центрально-Східної Європи і Балкан, домініканський чернець, писав, що “посередині того [Болгарського] царства протікає ріка Дунай” (Živković, Petrović, Uzelac and Kunčer, ed., 2013, s. 129).

На думку П. Параски (1981, с. 65) та К. Чіодару (Cihodaru, 1960, р. 64–68), Болгарія на початку XIV ст. зайняла також Білгород у гирлі Дністра, де розміщувався центр

¹ Розгляд цих контактів не входить до завдань дослідження, але вважаємо за потрібне відзначити їх існування і наявність таких пам'яток, як “Болгаро-Софійське Євангеліє” 2 пол. XIII ст., яке, за висновками дослідників, написано в одному з болгарських поселень на межі з руськими (Запаско, 1997, с. 12 (№8)).

епархії. Утім, сучасні дослідження акцентують на відсутності підстав для цих тверджень щодо Білгорода і вказують на болгарську присутність там лише у 1314–1316 роках, після чого у місті відновилася ханська адміністрація (Maiorov and Hautala, ed., 2021, p. 222). З огляду на протистояння Болгарського царства та Візантійської імперії, для останньої важливо було зберегти добрі взаємини з державою Романовичів: з Русі в Болгарію традиційно приходили авантюристи, охочі до воєнних звияг (Павлов, 2005). Тож болгарський фактор у проголошенні Галицької митрополії на початку XIV ст. виглядає актуальним.

У контексті цього цікавим для нашого дослідження є випадок з Сербською церквою. У Рашиді, а потім Державі Неманичів у 1219–1346 роках існувала Охридська архієпархія, яка отримала автокефалію від константинопольського патріарха у Нікеї Мануїла I. Першим автокефальним архієпископом став Сава Неманич – син князя Стефана Немані (Слијепчевић, 2002, с. 49). У 1330 р. сербський король Стефан Дечанський переміг у війні болгарського царя Михаїла Шишмана, захопивши значну частину болгарських володінь, у тому числі Скоп'є. Поранений у битві під Велбиждом, болгарський цар помер. Новий же цар Іван Александр, порозумівшись із сином і наступником Стефана Дечанського Стефаном Душаном, одруженим з його сестрою, повернув частину втрачених теренів (Чорній, 2007, с. 100–101). 16 квітня 1346 р. на державному соборі у Скоп'є Стефан Душан за підтримки Івана Александра і тирновського патріарха Симеона прийняв титул автократора (царя) сербів і ромеїв, тоді ж утворено сербський Печський патріархат (Чорній, 2007, с. 101; Ćirković, S., 2004, p. 64; Острогорський, 2002, с. 479; Слијепчевић, 2002, с. 112).² Ця сторінка діяльності Тирновського патріархату привертає особливу увагу, бо подібну роль її патріарх відіграв щодо української церкви після скасування Константинополем Галицької митрополії 1347 р. (ПСРЛ, 1887, с. 226; Miklosich, Müller, ed., 1860, p. 350–351 (№157)).

Подальший розвиток Болгарської і Сербської церков перервало османське завоювання. Тирновський патріархат був ліквідований турками і включений до Константинопольського патріархату після падіння 1393 р. болгарської столиці, обороною якої керував болгарський патріарх Євтимій (Стефанов, 2010; Божилов та Гюзелев, 1999, с. 665). Сербський патріархат турки ліквідували після смерті у 1463 р. патріарха Арсенія II, і до відновлення у 1557 р. його структури були підпорядковані Охридській митрополії Константинопольського патріархату (Слијепчевић, 2002, с. 214 і наст.).

Загалом сербський і болгарський сценарії творення нових митрополій і патріархатів за сприятливих політичних умов був універсальним. Як болгарський Тирновський патріархат та Сербська архієпархія, а відтак патріархат, свого часу виокремилися з Константинопольського, так з них у часи занепаду болгарської й сербської держав згодом почали відокремлюватися нові церкви: спершу відбувалися політичні зміни, згодом – церковні. У цей спосіб на північ від Дунаю і на південних схилах Карпат 1359 р. виникла Волоська (Угровласька) митрополія.

З послабленням династії Асенів і посиленням на теренах на північ від Дунаю впливів Угорського королівства,³ там від Болгарської держави й церкви почали незалежуватися волоські еліти.⁴ Варто зважати на те, що послаблення структур східної

² Символічним для сучасників стало те, що через місяць після коронації Стефана Душана в Константинополі внаслідок землетрусу обвалився купол собору Святої Софії (Nisephoros Gregoras, 1988, S. 354, 359).

³ Саме через тимчасову залежність від Угорського королівства Волоське князівство називали Угровлахією.

⁴ Щодо юрисдикції болгарської ієрархії, то угорський дослідник XIX ст. Пал Гунфолві підкреслював належність “волохів з іншим задунайським населенням” до Охридської болгарської епархії (Hunfalvi, 1876,

церкви в регіоні було зумовлене у період між 1227 (чи 1228/9) і 1241 роками, а потім знову у 1279–1347 роках спершу єгерського єпископа Роберта як легата для половців, потім Теодоріха – єпископа для половців (Златарски, 2007, с. 371 і наст.; Пашуто, 1966, с. 37–38) і, зрештою – Половецької єпархії латинського обряду, яка перебувала у безпосередньому управлінні Риму. Маючи центр у Мілкові,⁵ вона займала терени між Дунаєм на півдні, південно-східною частиною Трансільванії на півночі, рікою Олт на заході та рікою Сірет на сході (Скочиляс, 2011, с. 44–45, 50; Дашкевич, 1995, с. 60; Пашуто, 1966, с. 38; Suttner, 2009, s. 25–26). Після її створення кількох місцевих єпископів візантійського обряду було усунуто з їхніх катедр. Вилученню наддунайських єпархій візантійського обряду зі складу Тирновського патріархату і формуванню там нових церковних провінцій сприяв вселенський патріарх у Константинополі. Через неповне півстоліття патріарх подібним чином діятиме і щодо структур Галицької митрополії у Молдавському князівстві, де 1401 р. за підтримки князя Александра постане Молдавська митрополія. У волоському ж випадку це було зроблено на прохання князя Ніколає Александру (Constantinescu, 2002). До 1517 р. угровлаські митрополити резидували у першій столиці князівства – Куртя-де-Арджеш.⁶ Відтак осідок митрополита переїхав у Тирговіште,⁷ куди столицю князівства переніс князь Мірча Старий ще 1396 р.

Терени на північ від Волоського князівства були заселені переважно волоським (румунським) і руським (українським) населенням – пізніше це Молдавське князівство (варіанти назви: Русо-Влахія, Мавро-Влахія, Молдославія, Молдовлахія) (Скочиляс, 2009, с. 120). За Романовичів одну частину цих земель контролювала Галицько-Волинська держава, друга була відома як Бирладська земля, що становила фронтір, у якому сходилися і змагалися між собою за впливи Русь, Болгарія і Великий степ. Як відомо, до 1359 р. окремої Румунської церкви-митрополії не існувало: Київська, а відтак і Галицька митрополія на своїх південних околицях межували з Тирновським патріархатом. Принагідно важливо відзначити, що ця межа була рухомою через періодичні зміни політичних кордонів. Та еклезіальні межі змінювалися з певним запізненням порівняно з політичними, а у випадку частих пертурбацій державних рубезів, що уже було показано на прикладі Білгорода на Дністрі, підпорядкування певних єпархій могло не встигати коригуватися за ними.⁸ Як і Білгород, передгір'я Карпат, зокрема долина ріки Молдави, тобто ядро майбутнього Молдавського господарства, входило до складу Галицько-Волинської держави. Наприклад, у листі князя Юрія II Болеслава Тройденевича від 11 лютого 1334 р. до Тевтонського ордену в переліку його найближчих дорадників знаходимо не тільки “Chodore, e(pisco)po Galicen(si)” – тобто галицького єпископа Теодора, а й Дмитра Детька, двірського суддю Хотка, Юрія Лисого, Михайла Єлизаровича, Олександра Молдаовича.⁹ Показово, що у 1360 р., тобто лише через рік

old. 500). Втім, це стосується періоду до заснування Тирновського патріархату. Насправді воевода Ніколає Александр вивів церковні структури у своїй державі з-під юрисдикції Тирновського патріархату в юрисдикцію Константинопольського патріархату (Скочиляс, 2009, с. 121–122, прим. 8, 131; Скочиляс, 2011, с. 34).

⁵ Мілков (рум. Milcov) – громада в сучасному жудці Олт Румунії.

⁶ Куртя-де-Арджеш (рум. Curtea de Argeş) – місто в сучасному жудці Арджеш Румунії.

⁷ Тирговіште (рум. Târgoviște) – місто в сучасному жудці Димбовіці Румунії.

⁸ У зв'язку з цим доцільно реактуалізувати тезу Ігоря Скочиляса, що “Калейдоскоп політичних подій, соціальних зрушень, культурних впливів та географії економічних зв'язків не обов'язково мусить свідчити про подібну ж калейдоскопічну зміну еклезіального статусу місцевих структур східної церкви” (Скочиляс, 2009, с. 126). Про це ж, але іншими словами, дослідник вів мову і в іншій публікації (Скочиляс, 2011, с. 35).

⁹ В оригіналі “Alexandro Moldaowicz”. Цей лист опублікований вже кілька разів, уперше у 1843 р.

після заснування Богданом I незалежного Молдавського господарства, угорські королі обґрунтовували претензії на цю нову державу своїм титулом “короля Галичини, Володимерії, Куманії і Болгарії” (rex Gallicie, Lodomerie, Cumanie et Bulgarie), а не Угорщини (Скочиляс, 2009, с. 121; 2011, с. 32–33; Czamańska, 1996, s. 309–314).

Треба визнати, що найменш дослідженими щодо юрисдикції структур східної церкви XIII – першої половини XIV ст. залишаються терени пізнішої Мукачівської єпархії. Серед дослідників, які приділяли увагу цьому питанню, варто відзначити румунського вченого Августина Буню, який фіксував, що в XII–XIV ст. галицькі єпископи і митрополити мали юрисдикцію в Трансільванії, у тому числі над румунами (Bunea, 1904, p. 72). Та навіть попри брак безпосередніх джерел щодо ранніх етапів цього періоду, екстраполюючи на них чіткі повідомлення останньої чверті XIV ст. і XV ст., можна з певністю констатувати, що кордони Болгарської (до виділення Угровласької), Сербської і Руської церков сходились у Трансільванії. Так, у грамоті 1371 р. про відновлення Галицької митрополії константинопольський патріарх Філофей прямо вказує, що Угровласька митрополія – її сусід (Miklosich, Müller, ed. 1860, p. 579 (№319)). У грамоті 1391 р. константинопольський патріарх Антоній, призначаючи єромонаха Симеона адміністратором Галицької митрополічної єпархії, зазначає, що її ктитори – марамороські воеводи Балиця і Драг – після смерті Симеона можуть номінувати інших кандидатів на цю ж єпископську катедру (Miklosich, Müller, ed. 1862, p. 156–157 (№427)). Тільки 1401 р. патріарх видає розпорядження про переведення “всієї Угорщини та гірських пасовищ” з юрисдикції галицького до угровласького митрополита (Miklosich, Müller, ed. 1862, p. 494 (№647)), що вже відзначала С. Сенік (Senyk, S., 2011, p. 78). Але цей намір не був втілений, і в 1443 р. київський і галицький митрополит Исидор отримує від польського й угорського короля Владислава привілей для своєї церкви в обох королівствах (Šeptuckyj, collegit, 1964, p. 2–5 (№5)). Після того, як 1458 р. папа Калікст III призначив галицьким єпископом на умовах Флорентійської унії Макарія – учня й послідовника митрополита Исидора, вже 1466 і 1469 роках папа Павло II і трансільванський воевода Йоан Понграц засвідчили, що Галицька єпархія на чолі з єпископом Макарієм поширюється на тих же теренах, що й Варадьська, Трансільванська та Егерська єпархії латинського обрядів (Archivio Apostolico Vaticano, Reg. Lat., 650, f. 1v–2r.; Országos Széchényi Könyvtár, 1791–1802, f. 19r.; Moroz, 2024, s. 198–200). Тільки після смерті Макарія, який, до речі, був сербом, у 1479 р. церковні структури історичної Галицької єпархії у Марамороші ненадовго перейшли під опіку сербського білгородського митрополита Йоаникія (Hodinka, 1911, old. 2–3 (№2); Пронин, 2009, с. 147–148; Поповић, 1912, с. 554). А вже 1491 р. у декреті угорського короля Владислава зафіксована перша письмова згадка про окремого мукачівського єпископа – Йоана (Slovenský národný archív, 1491).

Передумови утворення першої Галицької митрополії

Галицька митрополія сформувалась у період між 1303–1305 роками внаслідок сукупної дії кількох чинників, суть яких загалом зводилася до посилення Галицько-

(Voigt, ed., 1843, s. 190–191 (№145)). Перевідаючи 2004 р. це джерело з перекладом українською мовою, Олег Купчинський передав “Moldaowicz” як “Молдайович” (Купчинський, 2004, с. 178–180). Утім, можна припустити, що йдеться про “Молдавовича” – урядника з-над ріки Молдави. У такому випадку це – чергове свідчення про приналежність земель майбутнього Молдавського князівства до Королівства Русі. Михайло Грушевський припускав, що цей вельможа міг бути як русином з Подунав'я, так і волохом (Грушевський, 1993, с. 136).

Волинської держави Романовичів – Королівства Русі. По-перше, Київ у вирі боротьби за владу в Золотій Орді між ханом Токтою та темником Ногаєм зазнав руйнувань: хан пройшов військом через Київщину й Чернігівщину перед вирішальною битвою проти Ногая (Войтович, 2019, с. 122–123; 2004, с. 121). Близько 1299 р. київський митрополит Максим разом зі своїм крилосом утік спершу до Брянська, а потім у Володимир-на-Клязьмі, куди прибув 18 квітня 1300 р. (ПСРЛ, 2000, стб. 35). В найновішій спробі синтезу української церковної історії доберестейського періоду, запропонованій С. Сенік, про цей момент зазначено, що створення Галицької митрополії, як і Литовської, загалом збігається з переїздом митрополита Максима до Володимира-на-Клязьмі (Senyk, 2011, р. 29). Є підстави вважати такий підхід хибним, оскільки між цими подіями існує не співпадіння в часі, а причинно-наслідковий зв'язок, про що вже писали інші дослідники (Назарко, 1958, с. 174).

Широко відомими і спопуляризованими в історіографії (огляд питання див.: Паславський, 2007, с. 12–18) є відомості літописів з Володимиро-Суздальського князівства, що “митрополитъ Максимъ, не тръпа насилья Татарскаго, остави митрополью, иже въ Кіевѣ, и бѣже изъ него, тогда же и всѣ Кіевъ разбѣжася” (ПСРЛ, 1856, с. 182); “Въ лѣто 6897 Максимъ митрополитъ выбѣжа ис Кіова, не могъи тѣпѣти татарскаго насилья” (ПСРЛ, 2000, стб. 35). Втім, якщо проаналізувати становище різних земель колишньої Київської держави на час переходу митрополита, то стає очевидним, що Максим, який до того перебував під патронатом Королівства Русі, переїхав на північ, нехай і рятуючись від можливої помсти татар за дії Льва Даниловича, але не “від татар”, а саме “до татар” (Паславський, 2007, с. 14, 16, 17).

Переїзд митрополита на північ мав вагомі підстави. Максим перемістився з Києва, в якому мав вплив Ногай і який наприкінці XIII ст. був приєднаний до Королівства Русі завдяки тісним стосункам Льва Даниловича з цим правителем (Войтович, 2012, с. 158–159), у володіння, підконтрольні ханові: до великого володимирського князя (1294–1304) Андрія Олександровича – третього сина Олександра Невського (останній був кровним побратимом Батієвого сина Сартака, названим сином самого Батия і провідником ординської політики в Русі).¹⁰ Для Токти переїзд митрополита мав бути свідченням лояльності, бо за цього хана, що вирізнявся віротерпимістю, після перемоги над Ногаєм візантійський імператор Андронік II віддав заміж свою доньку Марію (Maiorov, Nautala, ed., 2021, р. 204).¹¹ З огляду на це, особливої ваги набуває пояснення, що виїзд Максима з Києва відбувся не з його ініціативи, а його інспірувала духовна і світська влада Візантії як відповідь на охолодження взаємин з Константинополем

¹⁰ Л. Гумілов визнавав, що “перенесення митрополії до Володимира-на-Клязьмі було свого роду демонстрацією лояльності руської Церкви до золотоординського хана”, але водночас хибно обґрунтовував це твердження: “тому, що Митрополит Максим підтримав Михайла Тверського, в якого був активний суперник – Юрій Данилович Московський” (Гумілов, 1992, с. 380). Річ у тому, що насправді Михайло Тверський став великим володимирським князем тільки по смерті князя Андрія Олександровича у 1304 р. Митрополит Максим міг підтримати Михайла як кандидата на великого князя перед поїздкою того в орду по ханський ярлик, але часу співпрацювати з ним уже після здобуття влади не мав, бо помер. Всі ці обставини й події чітко описані в Тверському літописі: “Въ лѣто 6814. Преставися великій князь Андрѣй Александровичъ. Того же лѣта поиде князь великій Михайло Ярославичъ въ Орду. Того же лѣта родися князю великому Михайлу сынъ Костянтинъ. Въ лѣто 6815, зимѣ, князь великій Михайль прииде изъ Орды, и сѣле въ Володимери на великомъ княженіи, и приходи ратию къ Москвѣ. Тои же зыми преставися Максимъ митрополитъ” (ПСРЛ, 2000, стб. 407).

¹¹ М. Чубатий припускав, що Токта міг прийняти християнство (Чубатий, 1965, с. 674). На думку Л. Войтовича, Токта таки залишився язичником (Войтович, 2004, с. 120).

правителів Королівства Русі через потепління їхніх взаємин з Римом (Паславський, 2007, с. 20–22, 24; Карташев, 1993, с. 292–293; Голубинській, 1900, с. 58, 59).

Вивчаючи питання створення Галицької митрополії, варто звернути увагу на декілька важливих передумов, які дослідники досі оминали увагою. Отже, хоча король Данило помер ще 1264 р. (через три роки після відвоювання Нікейською імперією Константинополя в латинян і відродження Візантії), а церковна унія, пов'язана з його коронацією і планованим, проте нездійсненим хрестовим походом католицьких правителів проти ординців, занепала. Проте вже через десять років, на II Ліонському соборі 6 липня 1274 р., весь Константинопольський патріархат уклав унію з Римом. До цього кроку церкву спонукали міркування імператора Михаїла VIII Палеолога, батька Андроніка II: з огляду на загрозу завоювання Візантії коаліцією сусідніх держав на чолі з королем Угорщини Карлом Анжуйським; папа Григорій X став гарантом безпеки імперії (Острогорський, 2002, с. 422–424). Ця унія проіснувала до 1285 р., коли її, знову таки з політичних міркувань, скасували на Константинопольському (Влахернському) соборі 1285 р. за імператора Андроніка II. Складність і драматизм відмови Візантії від унії ґрунтовно описані істориками (Острогорський, 2002, с. 449).

Разом з тим, варто зазначити, що у Галицько-Волинському літописі за 1270-ті – 1292 роки зовсім не описані вказані пертурбації у Візантії, тоді як про ближчі взаємини з християнами латинського обряду є доволі багато інформації (*Літопис руський*, 1989, с. 431–432, 432–433, 434, 437, 439–440, 441, 450, 451–452).¹² Річ у тому, що Романовичі були зацікавлені у добросусідських взаєминах зі своїми західними сусідами, а єдність у вірі, ще й офіційно закріплена II Ліонським собором, цьому тільки сприяла. Тож у літописному дискурсі пріоритети державців Королівства Русі викладені дуже чітко. Цілковито очевидно, що специфіку ситуації монархії Романовичів у Константинополі розуміли: як покажуть наступні події, її не сприймали і намагалися повернути до певної візантійської “норми”, у тому числі через тиск там, де для ослабленої Візантії це було можливо: у церковному житті. І все ж, поки Королівство Русі було сильним і могло дозволити собі певну незалежну політику з огляду на власні потреби, імперія змушена була втримувати його якимись позитивними діями. До таких належало створення окремої Галицької митрополії. Оскільки ж вимушені відхилення від своєї політики Візантія вважала тимчасовими, то й компроміси її виявлялися половинчастими:¹³ вже незабаром Галицька митрополія зіткнулася з неодноразовими спробами

¹² Ба більше, польський черський князь Конрад Земовитович був “під рукою”, тобто васалом, волинського князя Володимира Васильковича, а відтак його спадкоємця Мстислава Даниловича (*Літопис руський*, 1989, с. 440, 450). Це свідчить, що й політичні еліти латинського обряду сприймали Романовичів як членів свого кола. Разом з тим, важливо розуміти, що добросусідським взаєминам Русі й Польщі не сприяла залежність першої від орди: володарі останньої не раз змушували Романовичів брати участь у їхніх походах на Польщу (*Літопис руський*, 1989, с. 435–436, 437–438). Роздуми щодо викликів для взаємин Королівства Русі і Галицької митрополії з Римом уже на початку XIV ст., які можуть спонукати до подальших пошуків за цим напрямом, висловив М. Волощук (Волощук, 2019). На нашу думку, аналіз записів літопису Романовичів промовисто показує, що еліти їхньої монархії не були відчужені від життя, у тому числі церковного, своїх західних сусідів, а от життя далекої і занепакої Візантії їх, м'яко кажучи, не вражало настільки, щоби бути зафіксованим у літописних текстах. Себто, цінуючи свою віру і візантійський (руський) обряд, Королівство Русі не протиставляло їх заходу, як робили це греки і московити.

¹³ Тут варто звернути на значний дослідницький потенціал для подальших студій візантійської церковної політики щодо Русі спостережень на кшталт наступного: “Удавання до витончених аргументів, підтасовування фактів, коли доводилося мати справу із суперечливими інтересами і грубою силою, що могла звести нанівець уявні претензії імперії – все це була стара візантійська тактика, освячена традицією. Для таких методів існує робочий термін – оковомца, що найкраще, мабуть, перекладається як ‘компроміс’” (Шевченко, 2014, с. 105).

ліквідації. Отже, щодо Русі у візантійській політиці проглядаються ті ж позиції, методи і засоби, що й щодо Болгарії і Сербії.

З причини занепаду навіть на церковному полі імперія була змушена шукати ситуативних союзників, вдаючись до політики підтримки слабшого заради послаблення сильнішого. Відтак конфесійно забарвлений аргумент – відплата католикам і схильним до союзу з ними (нащадкам короля Данила) – у візантійській церковній політиці початку XIV ст. поєднався з так само конфесійно забарвленим аргументом прагматичного розрахунку Візантії – ставкою на союз з монголо-татарами проти латинського Заходу. “У цій грізній азійській кочовій силі візантіїці побачили для себе шанс: спільно протистояти латинському Заходові – вічному суперникові Ромейської імперії. Для налагодження тіснішої співпраці із Золотою Ордою, нікейський (насправді вже константинопольський) двір вирішив створити у Східній Європі, яка потрапила до сфери впливу татар, політичну опорну базу, інакше кажучи: визначити пріоритетний державний центр, який був би вірний православному патріотизму греків, а водночас мав би довір’я у золотоординських ханів” (Паславський, 2007, с. 23). І цим центром став ослаблений і підконтрольний орді Володимир-на-Клязьмі (із 1326 р. – Москва), який, на думку візантійських правлячих еліт, мав стати містком для подальшої роботи з ординцями. Саме з такої причини – прагнення Константинополя бути у тіснішій взаємодії з Золотою Ордою – митрополит Максим і переїхав на північ (Скоцилас, 2010, с. 195).

Коли перемога Токти стала очевидною, Лев Данилович, остерігаючись наслідків свого союзу з Ногаєм, пішов у монастир, передавши владу своєму синові Юрію (Войтович, 2012, с. 162). Останній, як новий правитель Королівства Русі, уже виступив по боці хана. І хоча Токта, зайнявши Київ, посадив княжити в ньому представників Ольговичів з Чернігівщини (Войтович, 2012, с. 159, 161), скориставшись послабленням Золотої Орди в міжусобицях, Королівство Русі на чолі з Юрієм I, розширило свої кордони до гирл Дністра й Південного Бугу, а також, за припущенням Ф. Шабульдо, на період першої чверті XIV ст. здобуло переважний щодо Литви і сусідніх руських князівств вплив у Києві та суміжному Середньому Подніпров’ї (Войтович, 2005, с. 150; Шабульдо, 1987, с. 16–17). Після 1302 р. монголи на тривалий час припинили свою ворожу політику у північно-західній частині Золотої Орди, тобто щодо Королівства Русі (Maiorov, Nautala, ed., 2021, p. 176, 177). Як встановив Я. Книш, у 1305–1317 роках у Києві в якості службового князя Юрія I Львовича урядовав Іван Данилович, онук Мстислава Даниловича, а після нього у тому ж статусі – Іван-Володимир Іванович та Іван Вруцький (Книш, 2012, с. 264–268). Інформація про окремих київських князів знову з’являється у джерелах щойно 1331 р. (Maiorov, Nautala, ed., 2021, p. 347), коли Королівство Русі ослабло.

Загалом на початку XIV ст. у боротьбі проти Ногая і внаслідок поразки останнього оформилося тимчасове політичне порозуміння Золотої Орди, Королівства Русі, Другого Болгарського та Імперії ромеїв (Візантії), кожен з учасників якого намагався використати у власних інтересах черговий період примирення. Наприклад, хан зміг відновити своє верховенство у степах Подніпров’я і до Карпат; Теодор Святослав визнав сюзеренітет Золотої Орди і використав перемир’я з татарами як нагоду проводити активнішу політику проти Візантії (Maiorov, Nautala, ed., 2021, p. 204, 220–221). Не пропустило нагоди скористатися обставинами і Королівство Русі.

Утворення Галицької митрополії, коронація Юрія Львовича і діяльність митрополита Петра у контексті політики Візантійської імперії

1303/4 р. Юрій I, опираючись на свої військово-політичні успіхи, а також скориставшись виїздом з Києва митрополита, на повернення якого було годі сподіватися на пріоритети візантійської політики щодо Золотої Орди, домігся від імператора Андроніка II та константинопольського патріарха Атанасія створення Галицької митрополії (Gelzer, 1892, S. 255). Щоб уникнути штучного протиставлення Києва і Галича, нагадаємо, що в офіційних списках структур Константинопольського патріархату митрополія, яку в історіографії XVIII–XXI ст. традиційно називають “Київською”, фігурує як “Руська” (Darrouzes, 1981, p. 122; 344, 367, 382, 388, 407, 413). Відтак, якщо Руська (Київська) митрополія у списку структур Константинопольського патріархату з періоду 1303–1328 років зазначена під №62, то Галицька – під №81 (Darrouzes, 1981, p. 175, 177, 178, 179–180, 181, 403; Gelzer, 1892, S. 252–253, 254).

Рішення Візантії про створення Галицької митрополії можна впевнено розглядати як компенсацію Королівству Русі за переїзд митрополита Максима на північ, але не виключно як її одну. Зокрема, як уже зазначалося, Андроніку II потрібен був принаймні нейтралітет Романовичів у його конфлікті з Болгарським царством. Аналогічно зайнятість хана Токти на початку XIV ст. боротьбою з нащадками Ногая, а можливо, ще й його ширший інтерес на тому етапі втримувати доброзичливі взаємини з Романовичами, зумовили те, що хан не був проти встановлення Галицької митрополії. Важелі вплинути на рішення свого тестя-імператора Андроніка II Токта мав. Він ними не скористався, бо аргументи імператора й патріарха “за” створення митрополії переважили будь-чий аргументи “проти”.

Серед дослідників існує консенсус, що утворення Галицької митрополії безпосередньо пов'язане зі зміцненням держави Романовичів (Войтович, 2019, с. 123; Шабульдо, 1987, с. 12; Щапов, 1972, с. 60–61; Чубатий, 1965, с. 666),¹⁴ а якщо стисліше – з їх контролем над Києвом і коронацією Юрія I. Без сумніву, слушною є думка М. Грушевського, Т. Коструби та М. Чубатого про те, що початково зусилля до створення митрополії докладав князь Лев Данилович (Грушевський, 1993, с. 112–113; Чубатий, 1965, с. 664; Коструба, 1955).¹⁵ Натомість, тлумачення І. Рудовича, що зусилля цього князя успіху не мали (Рудович, 1902, с. 9), є хибним, бо автор невинно розрізнув старання Лева та його сина Юрія, хоча вони – тісно пов'язані етапи одного процесу. Загалом участь Лева у творенні митрополії показує тяглість політики Романовичів, а ця тяглість виводить дослідника на питання їхнього королівського титулу, що тісно пов'язане з питанням церковним.

¹⁴ Показово, що коли у відповідних місцях свої праць М. Чубатий вказує на зв'язок корони Русі з Києвом, то Я. Щапов і Ф. Шабульдо про це мовчать, узагальнено ведучи мову про посилення держави Романовичів й уникаючи щодо неї терміну “королівство”. Це цілковито укладалося в російську, в тому числі радянську, колонізаторську політику щодо України. Також Я. Щапов намагався знайти у Києві XIV ст. якийсь промосковський табір. Загалом російські автори, а з ними й С. Сенік, яка нерідко йде за їхнім дискурсом, системно оминають згадок про королівський титул Юрія I, називаючи його князем, з чого в їхніх працях народження Галицької митрополії виглядає як історичне непорозуміння, яке тривало, вони на цьому наголошують, недовго (Senyuk, p. 28–29, 31; Щапов, 1972, с. 58).

¹⁵ Участь Лева Даниловича у фундації митрополії виглядає логічною, водночас варто вказати на потребу приділити пильнішу увагу питанню генези “Статуту Льва Даниловича”, адресованого “митрополиту нашому Григорію” галицькому. У самому тексті, автентичність якого у наявних списках і з огляду на явні хиби у тексті сучасні дослідники заперечують, вказано дату 8 березня 1301 р., коли Лев Данилович ще жив (Купчинський, 2004, с. 131, 627–668; Щапов, 1976, с. 166–173; Коструба, 1955, с. 109; Chodykiewicz, 1770, p. V–V₂ verso).

Лев Данилович не використовував королівського титулу, щоб не наразитися на небезпеку від татар, але Королівство Русі через це не зникло, а в Галицько-Волинському літописі щодо Лева не раз наголошено, що він – “син королів” (*Літопис руський*, 1989, с. 436, 442, 449, 450, 451; Купчинський, 2004, с. 138, 529–530, 552, 569; Волощук, 2019). Королівський титул для Романовичів і їхніх сучасників був важливим і в Королівстві Русі ним дорожили навіть у період, коли вживати офіційно не могли з огляду на зовнішні чинники. Коли ж ситуація змінилася на краще, він знову вийшов на перший план. Очевидно, що це відбувалося поступово і в Константинополі про це знали.

Дата коронації Юрія Львовича залишається невідомою, але бодай приблизний її час може бути встановлений саме завдяки аналізу історії Галицької митрополії (про це йтиметься далі). Тут лише вкажемо, що титул “*Domini Georgii regis Russiae*” вказаний на аверсі печатки Юрія I Львовича (Купчинський, 2004, с. 147–148; Лаппо-Данилевській, 1907, с. 241), якою згодом користувався Юрій II Болеслав Тройденевич. Останній правитель Київ уже не контролював, але королівський титул іноді використовував (Купчинський, 2004, с. 147–148, 169, 172, 178, 185, 190; Волощук, 2019). Загалом послідовність носіїв королівського титулу свідчить, по-перше про міжнародне визнання за Руссю статусу королівства безвідносно до того, чи в конкретний історичний момент її правитель був королем, а по-друге – про вияв *translatio imperii* Романовичами з Києва на захід, проте без відриву від історичної столиці. По-третє, йдеться про статус держави як Королівства Русі в моменти його посилення: коли той чи інший правитель приймав титул короля, це неодмінно позначалося на церковно-політичних амбіціях державця. Тобто, вкотре спостерігається аналогія подій у Русі з подіями у Болгарії і Сербії.

Кожний король як незалежний правитель прагнув, щоб церковні структури в його державі становили автономну структуру, у випадку Русі – митрополію. Щодо Романовичів, з огляду на конкретні обставини, склалося так, що Візантія, знаючи їхні королівські амбіції і беручи до уваги їх посилення, вирішила діяти на випередження: підвищення статусу церковної структури відбулося тоді, коли полагодження справи коронації Юрія Львовича ще тривало. Сталося так тому, що корона була від Риму – центру, з яким Константинополь, попри занепад Візантії, послідовно й доволі успішно конкурував.

Якщо виходити з розуміння позиції Романовичів як правлячої династії Королівства Русі, то прийняття королівського титулу Юрієм I стало наступним логічним актом посилення авторитету держави не тільки загалом, а й щодо Візантії. Ба більше, якраз цим руський правитель ламав звичну схему, яку імперія століттями дбайливо вибудовувала й прищеплювала державам, чії церкви перебували в юрисдикції Константинопольського патріархату. За цією схемою, тільки імператор був верховним правителем: “увінчував собою ієрархію держав православної ойкумени [...] ‘підлегли’ володарі не могли носити титулів царя чи короля, а лише князя (*дiерон*), чи, в крайньому разі, великого князя (*ігеґон*). [...] Це яскраво видно на прикладі московських великих князів, які шойно після падіння Візантії відважилися прийняти царський титул” (Паславський, 2007, с. 26–27).

Саме для того, щоб втримати державу Романовичів в орбіті свого впливу, імперія через патріарха надала Галичу митрополію ще до акту коронації. Тут чітко проявився фактор, який відзначали різні автори: у міру занепаду Візантії агентом її впливу все більше ставав Константинопольський патріархат. Зокрема, Г. Острогорський писав, що “саме церкві судилося стати найстійкішим елементом Візантійської імперії”

(Острогорський, 2002, с. 450). Зі свого боку, Ігор Шевченко вказував: “У пізньовізантійський період претензію візантійського імператора – претензію, що за нею на той час уже не стояла жодна політична сила, – на протекторат над усім православним християнським світом, перебирала Царгородська церква, чие право вишости в духовній сфері залишалося беззаперечним аж до 1440-х років. Тепер вже не імператор підпірав Церкву, а Церква – імператора. Цей перерозподіл сил відбувся саме в 14 ст. і проявився у візантійській церковній політиці щодо Північно-Східної Європи” (Шевченко, 2014, с. 85).

Першого відомого за достовірними джерелами галицького митрополита Ніфонта (Miklosich, Müller, ed. 1862, p. 577–578 (№318)) призначив патріарх Атанасій I під час другого перебування на престолі (1303–1309 роки) за сприяння імператора Андроніка II (; Шевченко, 2014, с. 69; Darrouzes, 1981, p. 403; Щапов, 1972, с. 58; Чубатий, 1965, с. 664; Gelzer, 1892, s. 253). Тож огляд подій дає підстави дати ствердну відповідь на питання М. Чубатого, чи відігравали роль побоювання константинопольського патріарха, що в разі відмови Юрію I церква в Королівстві Русі піде шляхом унії, як у часи короля Данила Романовича, і може “бути страченою для візантійської патріархії” (Чубатий, 1965, с. 669, 670). Як зауважила С. Сенік, в цьому випадку патріарх дійсно створив Галицьку митрополію без спроб ухилитися і затягнути справу, як це було під час наступних випадків у XIV ст. (Senyk, 2011, p. 29). Проте припущення цієї дослідниці, що до швидкої реакції зі створення Галицької митрополії імператора та патріарха підштовхнув контроль татар над Києвом та Володимиром-на-Клязьмі (Senyk, 2011, p. 29), не витримує випробування тим, що вже через кілька років той же патріарх сам спрямував наступного кандидата на Галицького митрополита до Володимира-на-Клязьмі і спокійно сприйняв отримання ним 12 квітня 1308 р. ярлика від хана Токти, а 1313 р. – від хана Узбека (Черепнин, ред., 1955, с. 471–472).

1305 р. галицький митрополит Ніфонт помер Юрій I відправив у Константинополь для отримання свячень і призначення митрополитом Петра, ігумена монастиря Спаса на ріці Раті біля Белза (Чубатий, 1965, с. 670; Назарко, 1958, с. 174).¹⁶ Патріарх призначив Петра на Галицьку митрополічу катедрі, однак, з огляду на те, що 6 грудня 1305 р. помер також митрополит Максим (ПСРЛ, 1887, с. 176), то 1308 р. патріарх, протримавши Петра тривалий час в Константинополі, призначив його ще й на митрополічу катедрі Києва і всієї Русі.¹⁷ 1308 р. Петро повернувся з Константинополя спершу в Київ (ПСРЛ, 1856, с. 185), причому Патріарший, він же Никонівський літопис прямо подає, що Петро “сяде въ Кієвѣ” (ПСРЛ, 1887, с. 176), після чого вже вирушив на північ. Призначення Петра галицьким і київським митрополитом свідчить про безпідставність тверджень деяких російських авторів, які намагалися трактувати

¹⁶ І. Скочилиас припускав, що архиерей міг походити з містечка Ратно на волинському Поліссі (Скочилиас, 2010, с. 204). Вочевидь, він зробив це під впливом, зокрема, П. Соколова, який не знав про монастир на ріці Раті (Верхратський), а тільки про Ратно, тому писав, що: “митрополит Петро був родом малорос, все своє попереднє життя провів на Волині” (Соколов, 1913, с. 225).

¹⁷ Тлумачення підготовки, перебігу свячень і призначень Петра митрополитом є різним: тут чітко простежуються два табори. Наприклад, П. Соколов, М. Грушевський та М. Чубатий стверджували, що Петро був спершу призначений на галицького митрополита, а вже потім – на київського (Грушевський, 1993, с. 271; Чубатий, 1965, с. 671–672; Соколов, 1913, с. 223–224). Чубатий при цьому наголошував, що “ніякий наведений факт не доказує, що Галицька митрополія буда канонічно скасована з поставленням на київського митрополита дотеперішнього галицького митрополита Петра” (Чубатий, 1965, с. 672). З іншого боку А. М. Амман доводив, що патріарх призначив Петра київським митрополитом, а не галицьким (Amman, 1948, p. 79). С. Сенік, не покликаючись на жодне джерело, висловлює думку, що це тільки “було припущено, що патріарх висвятив Петра як митрополита Галича” – таким чином вона зводить тези своїх опонентів до рівня чуток, а водночас стверджує, що Галицьку митрополію було приєднано до Київської (Senyk, 2011, p. 30).

правителів Королівства Русі першої чверті XIV ст. як опонентів-невдах щодо великих володимирських князів.¹⁸ Так, Л. Гумільов явно маніпулятивно писав, що “волинський князь Юрій Львович послав в Константинополь ігумена Ратського монастиря Петра, щоби хоч якось компенсувати втрату Галицьким князівством церковної влади” (Гумілев, 1992, с. 380). Корені цієї маніпуляції, яка крім церковного питання включає ще й політичне применшення статусу держави Романовичів і зведення її до рівня простого “князівства”, сягають XIV ст., коли київський, але з резиденцією у Москві, “митрополит Кипріян, у житті митрополита Петра прямо написав неправду: ‘князь же Волинської землі прийняв лиху раду, хотів галицьке єпископство перемінити в митрополію’. З того виходило б, що перед 1308 р. не було Галицької митрополії” (Чубатий, 1965, с. 671). Насправді ж митрополія існувала, а Юрій I дбав про її розвиток у своїй державі безвідносно до того, що відбувалося в одному з далеких північно-східних князівств, яке йшло у фарватері ординської політики; у нього був власний порядок денний як світської, так церковної політики. Інша річ, як монарх сприйняв дії патріарха, про що йтиметься далі.

Отже, митрополит Петро був поставлений на обидві митрополії (Чубатий, 1965, с. 669–671; Stasiw, 1960, р. 19–22), і немає жодних згадок про “ліквідацію” чи “закриття” Галицької митрополії після цього призначення, що частина дослідників намагалася представляти як начебто доведений факт.¹⁹ Дійсно, об’єднання Київської і Галицької митрополій під одним главою мало далекосяжні наслідки для позиціонування митрополитів, які з митрополитів Київських і всієї Русі ставали митрополитами “Київськими, Галицькими (Києво-Галицькими) і всієї Русі” (Скочиляс, 2010, с. 176–177). Титул “Верховний архієпископ Києво-Галицький” в УГКЦ – це досі чинний результат аналізованих процесів. Також титулування “Київський і Галицький” на багато століть увійде в практику російської церкви як своєрідний запобіжник проти відновлення

¹⁸ У світлі джерельної інформації не підтверджується припущення Я. Книша, що “напевно, передбачаючи, що константинопольський патріарх, який недавно погодився на заснування Галицької митрополії, не захоче призначити його ставленика київським митрополитом, король Юрій Львович, поставивши у Києві свого намісника, князя Івана Даниловича, намагався чинити певний тиск на візантійську церковну ієрархію. Очевидно, він натякав константинопольському патріархові, що може не впустити до столиці небажаного кандидата” (Книш, 2012, с. 267). Тиск Юрія був якраз вдалим, бо патріарх підтримав Петра. Але далі патріарх, вочевидь з подання імператора, зробив крок, що мав применшити успіх: відправив Петра на північ.

¹⁹ Наприклад, Я. Щапов традиційно для російської позиції стверджував, що 1308 р. Галицька митрополія “була фактично закрита”, не осмисливши того, що саме галицький митрополит очолив митрополію Київську і всієї Русі, тобто радше йдеться про об’єднання, а не “закриття” (Щапов, 1972, с. 58). І. Скочиляс з цього ж приводу зазначав: “Імовірно є й інший розвиток подій – що київський архієпископ тоді ліквідував Галицьку митрополію” (Скочиляс, 2010, с. 205), не беручи при цьому до уваги того, що київський митрополит не міг ліквідувати Галицьку митрополію як структуру одного рівня з Київською; це міг зробити тільки патріарх. Уже С. Сенік, яка, до речі, послідовно ігнорувала аргументи М. Чубатого як у цьому, так і в інших питаннях, навіть не згадуючи про них, вочевидь, під тиском фактів не вживає терміну “ліквідація”, а висловлює таку точку зору: “Патріарх таким чином схопився за можливість придушити (в оригіналі suppress – авт.) якщо не формально, то зрештою фактично, окрему Галицьку митрополію, яка, очевидно, була погоджена візантійцями, і возз’єднати її територію з Києвом під опікою одного митрополита” (Senyuk, 2011, р. 30). Таким чином, відсутність акту скасування Галицької митрополії змусила прихильницю тези про її “ліквідацію” за митрополита Петра відступити від однозначності й обмежитися тезою, що це сталося “де факто”, а константинопольський патріарх, мовляв, узагалі створював цю митрополію неохоче. Останнє припущення не має підстав навіть у світлі написаного цією ж дослідницею на попередній сторінці її праці, що патріарх створив митрополію дуже швидко (Senyuk, 2011, р. 29). Прихильником того, що Галицьку єпархію не скасовували у роки, коли згадки про неї в джерелах невідомі, був П. Соколов: він відстоював думку, що тоді просто не було митрополитів, а церковною провінцією тимчасово керували єпископи (Соколов, 1913, с. 224–225).

окремої української Галицької митрополії. Навіть у 1945 р. комуністична влада, яка підтримувала титул “митрополита Київського і Галицького, екзарха України” для підконтрольного їй ієрарха РПЦ Іоанна Соколова (агента радянських спецслужб Птіцина) (Скакун, 2025, с. 69–77), відмовляла у праві титулуватися також “Київським” непідконтрольному їй “Галицькому” митрополиту УГКЦ Йосифу Сліпому (Галузевий державний архів Служби безпеки України у Києві, арк. 355–356).

У XIV ст. спроба об'єднання двох митрополій відповідала політиці Візантії щодо Русі, яка полягала у намаганнях зберегти історичну Руську (Київську) митрополію цілісною з огляду на легший контроль над нею (Шевченко, 2014, с. 96–98; Чубатий, 1965, с. 665–665). Надалі страхи щодо Галича в митрополітв з резиденцією у Володимирі-на-Клязьмі й Москві тільки наростали.

Щодо митрополита Петра: прийшовши у Володимир-на-Клязьмі, підконтрольний тверському князю Михайлу Ярославичу як великому володимирському князю 1304–1318 років, архиєрей потрапив в опозицію до цього правителя. Не допомогло навіть те, що Михайло і Юрій I були близькими родичами: останній одружився з рідною сестрою першого (Senyk, 2011, р. 29–30). Причина немилості правителя крилася в тому, що після смерті київського митрополита Максима Михайло Ярославич відправив для отримання свячень і призначення на митрополічу катедру свого кандидата Геронтія (Senyk, 2011, р. 29; Чубатий, 1965, с. 670). Отримавши іншого митрополита, ніж сподівався, цей державець, змушений був прийняти його, проте своїми діями відштовпував Петра від себе до свого опонента – московського князя Юрія Даниловича (Senyk, 2011, р. 31–32).

Зрештою, Петро переорієнтувався на Москву і сприяв росту її значення, в тому числі коштом Тверського князівства. Ці процеси також відбувалися поступово. Після смерті 1312 р. хана Токти і приходу до влади хана Узбека (першого хана-мусульманина) тверський князь втратив свого покровителя. Натомість московський князь 1317 р. одружився з сестрою останнього і з його підтримкою поступово здобув перевагу над тверським князем: 1318 р. Михайла Ярославича за наклепом Юрія Даниловича вбили в орді, а останньому дали ярлик на велике князівство (ПСРЛ, 2000, стб. 36–40, 409–412). Про вигоду з цих подій московського князя і митрополита Петра писав Л. Гумільов (Гумилев, 1992, с. 381–382).

Джерела не дають прямої відповіді на питання, як Юрій I Львович сприйняв перехід митрополита Петра на північ з волі константинопольського патріарха. Утім, правитель не мав багато часу на таку реакцію, бо того ж 1308 р. помер. І все ж він таки встиг зробити один важливий крок, що пояснює його позицію. Про це згадав польський хроніст Ян Длугош: “Папа Климент V відіслав посланців до короля русинів, переконуючи і прохаючи його, згідно з його обіцянками, переданими через посланців і листування, щоби він не відмовився перейти до послуху та єдності з римською церквою. Він же відіслав апостольських посланців з порожніми руками, зостався у закоренілій схизмі, вирішив, що помилки греків ліпші за католицьку чистоту” (Dlugossi, 1978, р. 56). Длугош вмістив цю інформацію вкінці запису про 1309 р. хоча сам же попередньо вказав, що Юрій I помер 1308 р. З цієї причини інформація про папських послів виглядає як згадка-ретроспекція, а в історіографії резонно зауважено, що ці події відбулися раніше (Грушевський, 1993, с. 112–113). Переконавання, що у хронікальному записі йдеться про візит кількарічної давнини, підкріплює й аналіз ширших подій.

В період болгарсько-візантійської війни початку XIV ст., а саме 1306 р., експансію проти Візантії за підтримки венеціанців і сербського короля Милутина розпочав Карл

Валуа. Плани цих союзників здобути Константинополь, як 1204 р., підтримав папа Климент V, який оголосив імператора Андроніка II відлученим від Церкви (Острогорський, 2002, с. 456–457). Тож якщо надання Галичу статусу митрополії виявилось не тільки еклезіальним кроком, а й елементом великої політичної гри, то таким же кроком стало й посольство від папи до Юрія Львовича. Зрозумілим стає те, що правителя Королівства Русі намагалися схилити на свій бік обидва табори. У результаті відповідних перемовин цей правитель з династії Романовичів, опершись на силу своєї держави й зацікавленість її сусідів, досягнув спершу митрополію, а потім реактулізував королівський статус, який мав його дід Данило і який так цінував літописець, підкреслюючи статус Лева Даниловича як сина короля.

Очікувано, що папські посланці від імені Климента V пропонували Юрію церковну унію в дусі II Ліонського собору, скасованого Андроніком II. Юрій, за повідомленням хроніки Длугоша, відіслав їх без позитивної відповіді в церковному питанні. Разом з тим, немає підстав стверджувати, що Юрій справді відмовив папі, бо Длугош, що цілком імовірно для реалій XV ст., в яких польська держава і церква послідовно намагалися перевести русинів на латинський обряд, трактуючи це як справжню унію, міг викривлено подати небажання монарха покидати східний обряд і переходити на латинський як цілковиту відмову від церковної єдності. Ілля Паршин, який здійснив критичний аналіз повідомлення Длугоша, також не піддає сумніву взаємини короля з папою (Паршин, 2014). За тим, що Юрій залишився в східній церкві, імовірно, стояли якісь його вагомні домовленості з патріархом, а саме з імператором Андроніком II щодо здобутої митрополії. Утім, смерть короля всі його домовленості з порядку денного зняла.

“Темні” роки Галицької митрополії

У складні в політичному плані для Королівства Русі роки правління синів Юрія I – Андрія і Лева, а також Юрія II Болеслава (період 1308–1340 років) прямих детальних згадок про Галицьку митрополію та її очільників не збереглося. Після смерті митрополита Петра у 1326 р. його наступником 1328 р. став грек Теогност, який тримав до 1353 р., мав резиденції у Володимирі-на-Клязьмі та Москві і певний час утримував свою юрисдикцію також у Королівстві Русі (Шевченко, 2014, с. 89–90). Вочевидь, він планував урядувати одночасно в Київській і Галицькій митрополіях, як і його попередник, але у другій з них укріпився не одразу. На цю думку наштовхує згадка у листі польського короля Казимира до константинопольського патріарха з 1371 р., у якому третім галицьким митрополитом після Ніфонта і Петра названий Гавриїл (Miklosich, Müller, ed. 1860, p. 577 (№318)). Цей архиєрей міг обіймати катедру між 1326 р., коли помер Петро, і травнем 1328 р., коли Теогност вділив єпископські свячення спершу єромонаху Атанасію на єпископа Володимира (на Волині), а після того – єромонаху Теодору на єпископа Галича (Senyk, 2011, p. 36; Чубатий, 1965, с. 679; Gelzer, 1892, s. 261; Васильевский, 1888, с. 450; Pelesz, 1878, s. 382–383). Реактуалізації Галицької митрополії в 1320-х роках могло посприяти й те, що за наполяганням великого литовського князя Гедиміна і сприяння імператора Андроніка II патріарх Йоан Глікос утворив також Литовську митрополію, перші згадки про митрополита якої Теофіла з'явилися у 1317 р. (Грушевський, 1993, с. 274–275; Чубатий, 1965, с. 678–679; Gelzer, 1892, s. 266–267). Ця митрополія з центром у Новгородку отримала №84 у списках митрополій Константинопольського патріархату 1342–1347 років; Руська (Київська) тоді мала №72, Галицька – №82. (Gelzer, 1900, s. 599, 600). Литовська митрополія майже

одразу почала претендувати на юрисдикцію над Турівською єпархією Галицької митрополії. У 1328 р. Турівська єпархія вже перебувала в складі Литовської митрополії, але 1329 р. Теогност перепідпорядкував її собі, на що Теофіл їздив скаржитись у Константинополь, хоч успіху й не досяг (Грушевський, 1993, с. 679; Amman, 1948, р. 79; Gelzer, 1892, s. 268). Відсутність чинного митрополита після смерті Петра і претензії Литовської митрополії на частину Галицької митрополії дійсно могли стимулювати призначення галицьким митрополитом Гавриїла з метою консолідації церковних структур держави Романовичів.

Можна також припустити, що встановленню юрисдикції призначеного до Москви, але титулярно ще київського, митрополита Теогноста на теренах Галицької митрополії якось посприяли чергові політичні й залежні від них церковні зміни, що відбулися у Візантії після зречення імператора Андроніка II внаслідок програної цим правителем громадянської війни 1321–1328 років проти свого онука Андроніка III (Острогорський, 2002, с. 463). На думку М. Грушевського, “частий побут Теогноста на Волині пояснюється справою Галицької митрополії, що тягнулася від часів Юрія Львовича” (Грушевський, 1993, с. 134) і що “Теогност дійсно вмів знайти ся. Він приподобав ся Москві, а разом пильну увагу звернув на Галицько-Волинську державу, з часта перебував тут і очевидно – все робив, аби знеутралізувати тутешні змагання до церковної окремішності” (Грушевський, 1993, с. 271). Погоджуючись з тим, що цей митрополит, здобувши юрисдикцію у Королівстві Русі, хотів обсадити тамтешні вакантні єпархії вірними собі людьми, тому і приїжджав, все ж варто зробити застереження, що джерела не дають підстав вважати візити Теогноста частими, а його політику садити на катедри своїх людей – успішною. Справді, вже перший єпископ, поставлений названим митрополитом до Галича, згодом почне відроджувати й прагнучим очолити Галицьку митрополію.

Останній галицький митрополит Теодор і ліквідація митрополії 1347 р.

Четвертим галицьким митрополитом у цитованому вже листі короля Казимира до патріарха був Теодор (Miklosich, Müller, ed. 1860, р. 577 (№318)). В історіографії установилася думка, що він займав митрополичий престол з перервами: 1331 р., потім – з невстановленого року до скасування митрополії у 1347 р. (Блажейовський, 1996, с. 104–105). Насправді ж підставою для тверджень про митрополичий титул Теодора у 1331 р. слугує тільки одна згадка – про участь у Синоді в Константинополі в квітні 1331 р. галицького єрарха, ім'я якого не вказане, з титулом “*ὕπερτίμς*”, який належав митрополитам (Miklosich, Müller, ed. 1860, р. 164 (№73); Грушевський, 1993, с. 272). Вочевидь, цей термін тоді було вжито помилково, бо у жовтні 1329 р. галицький єпископ Теодор фігурував саме як єпископ, а не митрополит у супроводі митрополита Теогноста при вділенні свячень єромонахові Антонію на єпископа ростовського; у серпні 1331 р. за таких же обставин галицький єпископ Теодор присутній при свяченні у Володимирі на Волині єромонаха Василя на архиєпископа новгородського; у грудні 1331 р. – при свяченні єромонаха Трифона на єпископа луцького; у квітні 1332 р. – єромонаха Павла на єпископа чернігівського; у вересні 1335 р. – єромонаха Йоана на єпископа брянського (Скочиляс, 2010, с. 205–206; Васильевський, 1888, с. 450, 451, 452). Також у листі Юрія II Болеслава Тройденовича в Тевтонський орден від 11 лютого 1334 р. Теодор прямо вказаний як перший у списку дорадник правителя, але єпископ – не митрополит (Voigt, ed., 1843, s. 190–191 (№145)). На синоді 1337 р. у Константинополі також був присутній галицький ієрарх, ім'я якого не вказане, під титулом

“*ἱεροτάτος*”, який належав єпископам (Miklosich, Müller, ed. 1860, p. 170 (№75); Блажейовський, 1996, с. 104; Грушевський, 1993, с. 273; Соколов, 1913, с. 277).

Загалом усе викладене, а також факти періодичного перебування Теодора в оточенні митрополита Теогноста як співсвятителя нових єпископів як до, так після його Теодорового гіпотетичного митрополитства у Галичі 1331 р., викликає сумніви щодо його кількарізних публічних спроб стати митрополитом. Нема підстав погодитися з гіпотезою П. Соколова, начебто наступник Петра на київській митрополичій кафедрі Теогност просто тримав Теодора біля себе через недовіру до нього (Соколов, 1913, с. 273–274). Наразі джерела однозначно свідчать, що принаймні до 1337 р. Теодор виконував роль ординарного єпископа.

За припущенням А. М. Аммана, домагатися титулу митрополита цього архиєрея могло спонукати прагнення Юрія II Болеслава посилити свої позиції, що проявлялось у використанні ним титулів “*natus dux Russiae*” (Amman, 1948, p. 77–78). Справді, цей правитель, що титулувався у 1325 р. “*dux Russae*” (князь Русі), а 1327 р. – “*dux terre Russie, Galicie et Ladimerie*” (князь земель Русі, Галича та Володимира), у 1333–1339 роках вже мав титули “*ex dono Dei natus dux et dominus Russiae*” (з Божої ласки вроджений князь і пан Русі), “*Dei gratia natus dux totius Russiae Mynoris*” (Божою ласкою вроджений князь всієї Малої Русі), “*Dei gratia dux et heres Russie*” (Божою ласкою князь і дідич Русі) (Волощук, 2019; Грушевський, 1993, с. 124). Тобто, вкотре спостерігаємо прояв закономірності: посилення Королівства Русі підвищувало статус його церкви.

Серйозні зміни у становищі єпископа Теодора, як і всього королівства, відбулися після отруєння князя Юрія II Болеслава на свято Благовіщення, 7 квітня 1340 р., в період, коли вплив у Галичі мав зять покійного, луцький і володимирський князь Дмитро-Любарт, тобто 1340–1349 років. Саме цей князь став спадкоємцем Юрія II Болеслава і до 1349 р. його влада поширювалася також на Галич, тобто, він був державцем і для теренів Галицької митрополичої єпархії (Joannis de Czarnkow, 1872, s. 629; Грушевський, 1993, с. 141; Соколов, 1913, с. 264, 276–277). Константинопольським патріархом у 1334–1347 роках був Йоан XIV Калека, а імператорами ще більше ослабленої Візантії у 1328–1341 роках – Андронік III і 1341–1347 роках – Йоан Палеолог. Тоді галицький єпископ справді домогся визнання свого статусу митрополита, що засвідчив згодом імператор 1347–1354 років Йоан VI Кантакузен (Русская историческая библиотека, 1880, с. 28; Miklosich, Müller, ed. 1860, p. 265 (№119)). Дмитра-Любарта здебільшого вважають тим правителем, який підтримав Теодора у здобутті митрополичого титулу (Назарко, 1958, с. 175), хоча, за припущенням С. Сенік, це міг зробити ще Юрій II Болеслав (Senyk, 2011, p. 37).

Патріарша й синодальна грамота про призначення Теодора галицьким митрополитом не збереглася. Але грамота патріарха й синоду 1347 р. про скасування Галицької митрополії містить інформацію про те, що при цьому поставленні єпископам та іншим особам, які наважилися б не підкоритися церковній владі Теодора, патріарх Йоан XIV і його синод грозили відлученням від Церкви (*Русская историческая библиотека*, 1880, стб. 13–20, 38; Miklosich, Müller, ed., 1860, p. 267–271 (№119); Назарко, 1958, с. 176). На думку П. Соколова, призначення відбулось у період між 1335 і 1339 роками (Соколов, 1913, с. 276). Найімовірніше, за Андроніка III чи невдовзі після його смерті, коли при малолітньому Йоану V правила як регентка імператриця Анна. Адже вже наприкінці 1337 р. – на початку 1338 р. Теодор вказаний серед митрополитів – членів патріаршого синоду в Константинополі, а відтак київський митрополит Теогност, який

раніше сповняв юрисдикцію в і Королівстві Русі, титулований в патріаршій грамоті 1339 р. не як митрополит “всієї Русі”, а тільки “Русі” (Miklosich, Müller, ed., 1860, р. 191 (№87); Назарко, 1958, с. 175–176; Соколов, 1913, с. 277–278). Щобільше, завдяки Дмитру-Любарту Теодор став фактично ще й “литовським митрополитом” (Теодор помер ще 1330 р.) і мав доступ до Києва (Amman, 1948, р. 78). Вочевидь, це діяло як подразник на Теогноста і його патронів.

Та довго правити у спокої Теодор не зміг. Скориставшись складним становищем Галицької митрополії з огляду на кризу як у Візантії, так у Королівстві Русі й зовнішню – польську, угорську та литовську, агресію проти останнього, московський князь Симеон Гордий виступив за скасування цієї митрополії, підлещуючись до нового візантійського імператора Йоана VI Кантакузена (*Русская историческая библиотека*, 1880, стб. 16; Miklosich, Müller, ed., 1860, р. 263 (№117); Шевченко, 2014, с. 85). Це ангажування правителя Москви було проявом його політики, спрямованої на встановлення гегемонії над історичною Руссю: Симеон першим з московських князів почав титулуватись як “князь усієї Русі” (Шевченко, 2014, с. 93; Amman, 1948, р. 78). У серпні 1347 р. Йоан VI Кантакузен видав хрисовул про приєднання Галицької митрополії до митрополії Києва і всієї Русі на чолі з митрополитом Теогностом, а Синод Константинопольського патріархату на чолі з патріархом Исидором I швидко це рішення затвердив (*Русская историческая библиотека*, 1880, стб. 13–20, 33–40; Miklosich, Müller, ed., 1860, р. 263–265 (№118), 267–271 (№120)).

Важливо врахувати й те, що ліквідація Галицької митрополії відбулася в межах масштабних змін у самій Візантії: громадянської війни 1341–1347 років, тимчасового усунення династії Палеологів, приходу до влади радикально антизахідно налаштованих прихильників Григорія Палами (Tatakis, 2001, р. 190), які усунули поміркованіших противників з різних таборів (в тому числі варлаамітів) і зробили політичний ісихазм домінантною політикою (Raune, 2006, р. 177, 224–229). Якраз у вирі жорсткої боротьби, посиленої і водночас прикритої релігійними суперечками між двома таборами, а також радикальних антикатолицьких настроїв у таборі паламітів, було скасовано всі постанови скинутого патріарха Йоана Калеки, у тому числі щодо Галицької митрополії (Senyk, 2011, р. 42; Amman, 1948, р. 78).²⁰ Візантійську поступливість Москві безпосередньо зумовило аж ніяк не релігійне переконання, а те, що унаслідок згаданої громадянської війни та понад половину території і так обкраяної турками Візантійської імперії захопили серби на чолі зі Стефаном Душаном. Стан імперії був катастрофічним: збережені землі спустошені, а скарбниця порожня, тож “уряд змушений був викручуватися, вдаючись до особливих чи, м’яко кажучи, дуже сумнівних джерел” (Острогорський, 2002, с. 480–481).²¹ Знаючи це, московський князь Симеон зробив значну пожертву – офіційно на собор Святої Софії, в якому після землетрусу у травні 1346 р. обвалилась арка і постраждав купол; це ще більше схилило Йоана VI до запобігливого й швидкого виконання московських прохань (Nisephoros Gregoras, 1988, s. 145–146, а також 9, 338 (Note 348), 354 (Note 408); Senyk, 2011, р. 42; Tinnefeld, 1974, s. 367).²²

²⁰ Стосунок цієї боротьби до Галицької єпархії описав І. Шевченко: “У сорокових роках Галицьку митрополію відновив патріарх-антипаламіт Йоан XIV Калека і знову скасував імператор-паламіт Йоан VI Кантакузин” (Шевченко, 2014, с. 103). Тут, шоправда, треба зробити поправку, що і патріарх Йоан спершу був паламітом, і тільки 1345 р. виступив проти цього руху (Соколов, 1913, с. 267).

²¹ За Йоана VI Кантакузена територія Візантії “обмежувалася тільки Тракією, островами, розташованими в північній частині Егейського моря, Тессалоніками, що були оперезані широкою смугою завойованих Душаном земель, та володіннями на віддаленому Пелопонесі” (Острогорський, 2002, с. 481).

²² У Никонівському літописі про ці події сказано узагальнено і завуальовано: “Того же лѣта

Промовисто, що гроші з пожертви Симеона візантійський уряд витратив не на оновлення собору Святої Софії, а на платню турецьким найманцям (Острогорський, 2002, с. 481–482).

Так ціла церковна провінція стала заручницею внутрішньовізантійських поррахунків і московського розрахунку, прикритого побожним даром. Вчинок імператора і патріарха наочно й, вочевидь, болісно для української церкви свідчив про девальвацію ідеалів, якими Константинополь аргументував свою вдячність московському князю. Та опиратись агресії Галицька митрополія, кілька років тому позбавлена опіки власної держави, сповна не могла.

Повідомлення про скасування митрополії отримали московський князь Симеон, митрополити Теогност і Теодор. Імператор також підлестив князеві кілька разів у короткому листі, як і в хрисовулі про скасування митрополії (*Русская историческая библиотека*, 1880, стб. 16), назвавши його родичем, а також наголосивши, що той виконав прохання князя підпорядкувати єпархії Малої Русі Теогностові (*Русская историческая библиотека*, 1880, стб. 22–30; Грушевський, 1993, с. 273). У листі до Симеона, датованому вереснем 1347 р., Йоан VI звітував йому: “А як і ви просили, щоби святіші єпископії Малої Русі, а саме Галич та інші, знову були підпорядковані під святішу Київську митрополію, як було раніше, то моя царська величність і мій святіший владика, вселенський патріарх зі своїм божественним і святішим синодом визнали добрим і постановили, щоби ті святіші єпископії знову підпорядковувалися згаданій святішій Київській митрополії [...]” (*Русская историческая библиотека*, 1880, стб. 28).

У листі до митрополита Теогноста, датованому вереснем 1347 р., імператор Йоан VI повідомляв, що він звелів викликати митрополита Теодора на суд до Константинополя, запрошував Теогноста взяти участь у цьому процесі (*Русская историческая библиотека*, 1880, стб. 24). Зрозуміло, що результати його були заздалегідь сплановані й негативні для Теодора. Того ж місяця імператор повідомив про ліквідацію митрополії князя Дмитра Любарта – вочевидь, як патрона митрополита Теодора (*Русская историческая библиотека*, 1880, стб. 29–34; Miklosich, Müller, ed., 1860, р. 265–266 (№119)). Примітно, що й цього правителя візантійський імператор вже на початку свого тексту називає родичем – така запобігливість свідчить про доволі слабку позицію Йоана VI. Про те, що за справою стоїть московський князь, імператор князя, зрозуміло, не повідомляв: виправдовував свої дії потребою відновити “правильний стан” і дотримуватися “божественних і священних канонів” (*Русская историческая библиотека*, 1880, стб. 32; Miklosich, Müller, ed., 1860, р. 265–266 (№119)). Зрештою, після цього чергового приєднання Галицької митрополії до митрополії Київської, вже у вересні 1347 р., її митрополитові надіслали виклик на суд у Константинополь (*Русская историческая библиотека*, 1880, стб. 39–40; Miklosich, Müller, ed., 1860, р. 2671 (№121)). У своєму лаконічному запрошенні патріарх Ісидор навіть не називає Теодора по імені, а тільки акцентує на потребі “без відмовок і будь якого зволікання” прийхати на собор, не згадуючи про суд, а “щоби після соборного слідства тих

пресвященний Феогнасть, митрополит Київській и всея Руси, посовѣтова нѣчто духовнѣ съ сыномъ своимъ великимъ княземъ Семеномъ Ивановичемъ, и тако послаша въ Царьградъ къ патріарху о благословеніи” (ПСРЛ, 1885, с. 218). Варто звернути увагу й на ту на обставину, що посольство до Константинополя відбулося після того, як попереднього року московський князь Симеон відіслав свою другу дружину Свпраксію до її батька у Волок, а відтак одружився втретє з Марією, донькою тверського князя Олександра Михайловича (ПСРЛ, 1885, с. 217, 218). Останнє дало підставу Н. Тихомирову вказувати, що посланці з грішми їхали як з дорученнями щодо ліквідації Галицької митрополії, так і щодо третього шлюбу правителя (Тихомиров, 1895, с. 172–173).

звинувачень відбулося те, що буде визнане канонічно справедливим” (Там само). Як справедливо вказав ще М. Грушевський, інформації про те, чи піддався митрополит Теодор цьому тиску, чи надалі залишився на посаді “*при своїй незалежності*”, немає (Грушевський, 1993, с. 274). Цікавим для подальших досліджень є припущення І. Рудовича, підтримане І. Назарком, що після того, як значну частину Волині і остаточно Галицьку землю польський король Казимир III відібрав у Дмитра Любарта, а останній одружився з княжною Ольгою, родичкою московського князя Симеона, митрополит Теодор до своєї смерті (приблизно 1355–1356 роки) залишився урядувати на теренах під контролем поляків (Назарко, 1958, с. 176; Рудовичь, 1902, с. 14). Дійсно, тільки у середині 1350-х років з підтвердженням у 1361 р. литовський митрополит Роман отримав від патріарха юрисдикцію над епархіями “Малої Русі” – тими, що належали до Галицької митрополії, але допущений туди не був (Miklosich, Müller, ed., 1860, p. 426 (№183); Скочиляс, 2010, с. 207; Чубатий, 1976, с. 23, 24; Gelzer, 1892, s. 271–272).

Зрозуміло, що вигоду від ліквідації Галицької митрополії отримала не тільки Москва. Імператор та патріарх, виконавши прохання Симеона (Теогност був більше представником політики Візантії, а не Москви й тим більше Києва, від імені яких офіційно виступав), змогли ліквідувати амбіції Русі на церковну автономію, які втілювали Романовичі, а потім і Дмитро Любарт. Русь не бажала безумовно й мовчазно приймати митрополитів, присланих з Константинополя, а прагнула посилати на свячення власних кандидатів і цим сприяти росту місцевої церкви. Натомість у Володимирі-на-Клязьмі, а відтак і в Москві в цей час погоджувалися приймати присланих осіб. З аналізу того, що патріархи ще з часів митрополита Максима схвалили резидування глав Київської митрополії на ослаблену усобицями та цілковито підконтрольну монголам північ, а потім спрямовували туди призначених ними митрополитів, впливає, що робили вони це для того, аби зменшити вплив на митрополитів правителів Королівства Русі – Романовичів. Призначення галицьких митрополитів у Константинополі розглядали як тимчасове, компромісне рішення і припиняли їх призначати, як тільки ініціатива державців Королівства Русі в церковній політиці зникла з огляду на різні труднощі. Але подальші події показали, що й Москва дотримувалася політики безумовного прийняття грецьких кандидатів тільки до певного часу. Зміцнівши, 1448 р. вона самовільно обрала своїм митрополитом Йону, фактично проголосила автокефалію й пішла на розкол з Константинопольським патріархатом (ПСРЛ, 1913, с. 204; ПСРЛ, 1901, с. 74; ПСРЛ, 1859, с. 122, 149; ПСРЛ, 1853, с. 162, 164; ПСРЛ. 1848, с. 146).

Висновки. Утворення Галицької митрополії на початку XIV ст. було тісно пов’язане з посиленням держави Романовичів – Королівства Русі – на тлі криз у Золотій Орді та Візантії. Основу для її виникнення заклали коронація Данила Романовича і подальший збережений великий пієтет до королівського титулу в часи Лева Даниловича. Врахування цього базового зв’язку між станом середньовічної української держави і становищем її церкви дає змогу ліпше розуміти розвиток їх обох у загальнослов’янському контексті. Подібності знаходимо, порівнюючи історію Королівства Русі з історією близьких до нього Другого Болгарського царства та Держави Неманичів. У візантійській політиці щодо усіх цих держав та їхніх церков знаходимо багато подібностей. І характерною її рисою в досліджуваній період, з огляду на стійкі кризові явища в імперії, було намагання впливати на слов’янські держави не через прямі військово-політичні дії, а засобами імперського Константинопольського патріархату, у юрисдикції якого перебували слов’янські церкви візантійського обряду. Як наслідок, імперія змушена була йти на компроміси з Болгарією, Сербією й Руссю, не тільки

віддаючи за їхніх правителів родичок імператорів, а й підносячи їх церкви до статусів митрополій і патріархатів. Іноді поступки одній слов'янській державі, як надання Галичу статусу митрополії, були опосередковано пов'язані також із бажанням імперії забезпечити собі нейтралітет правлячої династії у протистоянні з іншою слов'янською державою (в даному випадку Болгарією). Нерідко, як у випадках з ліквідаціями Тирновського патріархату і Галицької митрополії, дії імперії мали за мету відновити еклезіальний і пов'язаний з ним матеріальний контроль над слов'янами для набуття додаткових ресурсів у протистоянні з турками. Саме з огляду на це, Константинополь обирав за краще сприяти посиленню ситуативно слухняних йому Володимира-на-Клязьмі та Москви на протигагу Галичу, який тяжів до порозуміння з латинською церквою (але аж ніяк не до відмови від власного обряду та ідентичності). Натомість і Друге Болгарське царство, і сербська Держава Неманичів, і Королівство Русі у протистояннях з Константинополем мали підтримку, контактуючи з Римом. Наприклад, таким чином правитель Королівства Русі Юрій Львович отримав митрополію від патріарха, а корону – від папи, як його дід Данило. Своєю чергою Москва у середині XIV ст. скористалася безпорадним становищем Візантії і кризою держави Романовичів, щоб за надану жертву ліквідувати Галицьку митрополію як свого конкурента і залишитися найвпливовішим релігійно-політичним центром Русі.

Зрештою варто наголосити, що представлений аналіз показує важливу річ: невинувато розглядати історію Галицької митрополії, як прояв відцентрових тенденцій Галича щодо Києва. Річ у тому, що не Київ, а Константинополь заради послаблення митрополії, яка почала виявляти тенденцію до незалежності за підтримки правителів Королівства Русі, стимулював перенесення її центру геть із того ж Києва. Суть візантійського методу полягала в тому, що, з огляду на неможливість сповна контролювати історичну Руську (Київську) митрополію, імперська церква відділила еклезіальний Київ від реального і перенесла перший на терени, де здійснювати контроль було легше. Спершу Володимир-на-Клязьмі, а згодом Москва на початках були лиш інструментами цього плану. Галицьку митрополію як варіант автономного існування церкви Королівства Русі візантійські імператори й залежні від них константинопольські патріархи терпіли з огляду на політичні мотиви, але, зрештою, скористалися послабленням Королівства Русі й підпорядкували її церковні структури тому титулярно київському митрополиту, який насправді був московським за резиденцією, але візантійцем з походження, ідентичності й здійснюваної ним програми. Таким чином 1347 р. Москва з волі Константинополя перемогла Галич у боротьбі за еклезіальний Київ, але тріумфувала недовго, бо закріпитися на цих теренах її митрополитам, зрештою, не вдалося, а опір їм призвів до відродження Галицької митрополії вже через два десятиліття. Історія руської (української) і російської (русской) церков розійшлись у драматичний спосіб. Реліктом тих подій став титул митрополитів "Києво-Галицький", який із новим змістом живе досі.

Список посилань

- Блажейовський, Д., 1996. *Ієрархія Київської церкви (861–1996)*. Львів: Каменяр.
- Божилів, І. і Гюзелев, В., 1999. *Історія Българии в три тома. Т. 1: Історія на средновековна България VII–XIV век*. Софія: Анубис.
- Васильевский, В., 1888. Записи о поставлении русских епископов при митрополите Феогносте в ватиканском греческом сборнике. *Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. Ч. 255: Фефраль. Отдѣль наукъ*. С-Петербургъ: Типографія В. С. Балашева, с. 445–463.

Войнов, М., Гюзелев, В., Лишев, С. та ін., ред., 1981. *Извори за българската история. Fontes historiae Bulgariae. Vol. XXV.* София: Българска академия на науките, Институт за история.

Войтович, Л., 2004. *Нащадки Чингіз-Хана: вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів.* Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Войтович, Л., 2005. Штрихи до портрета князя Лева Даниловича. *Україна в Централно-Східній Європі: З найдавніших часів до кінця XVIII ст.*, 5. Київ, с. 143–156.

Войтович, Л., 2010. Галицько-българські відносини в першій третині XIII ст. *Княжа доба: історія і культура*, 3. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, с. 201–212.

Войтович, Л., 2011. *Галицько-Волинські етюди.* Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський.

Войтович, Л., 2012. *Князь Лев Данилович.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Войтович, Л., 2019. Галицько-Волинське князівство і Королівство Русі та монголи. *Проблеми історії війн і військового мистецтва*, 2. Львів, с. 45–146.

Волощук, М., 2019. Проблеми інституалізації Королівства Русі XIII–XV століть: до постановки проблеми. *Алманах българска україністика*, 8. София: Софійски університет “Св. Климент Охридски”, с. 83–95.

Галузевий державний архів Служби безпеки України у Києві, Ф. 65. Спр. С-9113. Т. 19.

Голубинській, Е., 1900. *История русской церкви. Т. 2.* Москва: Университетская типографія.

Грушевський, М., 1993. *Исторія України-Руси. Т. 3: До року 1340.* 2 вид. Репринтне вид. Київ: Наукова думка.

Гумилев, Л., 1992. *Древняя Русь и великая степь.* Москва: Товарищество Клышников, Комаров и К^о.

Дашкевич, Я., 1995. Угорська експансія на золотоординське Поділля 40-х – 50-х рр. XIV ст. *Україна в минулому*, 5, с. 32–65.

Запаско, Я., 1997. *Мистецькі рукописні пам'ятки України.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут Централно-Східної Європи у Львові.

Златарски, В., 2007. *История на Българската държава през Средните векове. Т. 3: Второ Българско царство. България при Асеновци (1187–1280).* София: Издателство “Захарий Стоянов”, Университетство издателство “Св. Климент Охридски”.

Карташев, А., 1993. *Очерки по истории русской церкви. Т. 1.* Москва: “Терра – Терра”.

Книш, Я., 2012. Невідомий київський князь першої чверті XIV століття. *Княжа доба: історія і культура*, 6. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, с. 261–268.

Коструба, Т., 1955. Юрій чи Лев. Хто оснував Галицьку митрополію. *Коструба Т. Нариси з церковної історії України X–XIII століття. Т. 1.* Торонто: Добра книжка, с. 107–113.

Купчинський, О., 2004. *Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти.* Львів: Наукове Товариство імені Шевченка.

Лаппо-Данилевській, А., 1907. Печати послѣднихъ галичско-владимірскихъ князей и ихъ совѣтниковъ. *Болеслав-Юрій II, князь всей Малой Руси. Сборникъ матеріаловъ и изслѣдованій*. С.-Петербургъ: Типографія императорской академіи наукъ, с. 211–308.

Літопис руський, 1989. Переклав Л. Махновець. Київ: Дніпро.

Мороз, В., 2019. Ідея єдності Церкви у Київській еклезіальній традиції: від християнізації Русі-України до XVIII століття. *Релігійно-інформаційна служба України*. Доступно: https://risu.ua/ideya-yednosti-cerkvi-u-kijivskiy-eklezialnyy-tradiciji-vid-krystiyanizaciji-rusi-ukrajini-do-xviii-stolittya_n96935 [Дата звернення: 20 грудня 2025].

Назарко, І., 1958. Галицька митрополія. *Записки ЧСВВ. Серія II. Секція II. Т. 3(9). Ч. 1–2*. Рим: ОО. Василяни, с. 173–189.

Острогорський, Г., 2002. *Історія Візантії*. Львів: Літопис.

Павлов, П., 2005. *Бунтари и авантюристи в средневековна България*. Варна: Електронно издателство LiterNet. Специализиран портал Liter Net. Доступно: http://litenet.bg/publish13/p_pavlov/buntari/content.html [Дата звернення: 20 грудня 2025].

Параска, П., 1981. *Внешнеполитические условия образования Молдавского феодального государства*. Кишинев: Штиинца.

Паршин, І., 2014. Чи було папське посольство до Галицько-Волинської держави на початку XIV століття. *Княжа доба: історія і культура*, 8. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, с. 318–325.

Паславський, І., 2007. *Галицька митрополія. Історичний нарис*. Львів: Сполом.

Пашуто, В., 1966. Половецкое епископство. Ost und West in der Geschichte des Denkens und der kulturellen Beziehungen. *Festschrift für Eduard Winter zum 70. Geburtstag*. Berlin: Akademie-Verlag, S. 33–40.

Полное собрание русских летописей. Т. 4: IV и V Новгородскія и Псковскія летописи, 1848. Санктпетербургъ: Въ типографіи Едуарда Праца.

Полное собрание русских летописей. Т. 6: VI Софійскія летописи, 1853. Санктпетербургъ: Въ типографіи Едуарда Праца.

Полное собрание русских летописей. Т. 7: Летопись по Воскресенскому списку, 1856. Санктпетербургъ: Въ типографіи Едуарда Праца.

Полное собрание русских летописей. Т. 8: VII. Продолжение летописи по Воскресенскому списку, 1859. Санктпетербургъ: Въ типографіи Едуарда Праца.

Полное собрание русских летописей. Т. 10: VIII. Летописный сборникъ, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью, 1887. Санктпетербургъ: Въ типографіи Министерства внутреннихъ дѣлъ.

Полное собрание русских летописей. Т. 12: VIII Летописный сборникъ, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью, 1901. Санктпетербургъ: Типографія И. Н. Скороходова.

Полное собрание русских летописей. Т. 18: Симеоновская летопись, 1913. Санктпетербургъ: Типографія М. А. Александрова.

Полное собрание русских летописей. Т. 15: Рогожский летописец. Тверский сборник, 2000. Москва: Языки русской культуры.

Поповичъ, Ј., 1912. *Обћа црквена историја*. Срем. Крловци: Српска манастирска штампарија.

Пронин, В., 2009. *История Православной Церкви на Закарпатье*. Ужгород: Філокаліа.

Рудовичъ, І., 1902. *Коротка історія Галицько-Львівської єпархії*. Жовква: Печатня оо. василянъ.

Русанова, И. и Тимошук, Б., 1981. *Древнерусское Поднестровье*. Ужгород: Карпати. *Русская историческая библиотека*. Т. 6, 1880. Санктпетербургъ: Типографія императорской академіи наукъ.

Сахаров, А., Зимин, А. и Корецкий, В., 1989. Церковь в обществе развитого феодализма (XIV–XVI вв.) В: А., Клибанов, ред. *Русское православие: веки истории*. Москва: Политиздат, с. 71–152.

Скакун, Р., 2025. *Агентура НКВС–МДБ–КДБ у православному єпископаті України (1939–1964): формування, функції, моделі поведінки*. Львів: Видавництво УКУ.

Скочиляс, І., 2009. Аспрокастрон-Білгород – кафедра Галицької митрополії у XIV ст. *Ruthenica*. Т. 8, с. 120–137.

Скочиляс, І., 2010. *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст. Організаційна структура та правовий статус*. Львів: Видавництво УКУ.

Скочиляс, І., 2011. Галич після Галича: Пониззя (Русо-Влахія) у XII–XIV століттях та утворення Молдавського князівства. *Княжа доба: історія і культура*, 5. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, с. 29–72.

Слијепчевић, Ђ., 2002. *Историја Српске православне цркве. Књ. 1: Од покршаванья срба до краја XVIII века*. Београд: Култура.

Соколовъ, П., 1913. *Рускій архіерей изъ Византіи и право его назначенія до XV вѣка*. Київ: Типографія И. И. Чоколова.

Стефанов, П., 2010. Румънската църква от XIV до XVIII век. *Православие.бг*. Доступно: <https://www.pravoslavie.bg/?p=9671> [Дата звернення: 20 грудня 2025].

Тихомировъ, Н., 1895. *Галицкая митрополія. Церковно-историческое изслѣдованіе*. С.-Петербургъ: Печатня Е. Евдокимова.

Черепнин, Ю., ред., 1955. *Памятники русского права. Т. 3: Памятники права периода образования русского централизованного государства XIV–XV вв.* Москва: Госюриздат.

Чорній, В., 2007. *Історія Болгарії*. Львів: ПАІС.

Чубатий, М., 1965. *Історія християнства на Русі-Україні. Т. 1: (до р. 1353)*. Рим – Нью Йорк: Neo eboraci.

Чубатий, М., 1976. *Історія християнства на Русі-Україні. Т. 2. Ч. 1: (1353–1458)*. Рим – Нью Йорк: Neo eboraci.

Шабульдо, Ф., 1987. *Земли Юго-Западной Руси в составе Великого Княжества Литовского*. Київ: Наукова думка.

Шевченко, І., 2014. *Україна між сходом і заходом. Нариси з історії культури до початку 18 століття*. Львів: Видавництво УКУ.

Щапов, Я., 1972. *Княжеские уставы и церковь в древней Руси*. Москва: Наука.

Щапов, Я., 1976. *Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв.* Москва: Наука.

Amman, A. M., 1948. *Storia della Chiesa russa*. Torino: Unione tipografica – Editrice torinese.

Archivio Apostolico Vaticano, Reg. Lat., 650.

Bunea, A., 1904. *Ierarchia românilor din Ardeal și Ungaria*. Blaș: Timpografia sem. Archidieceșan.

Chodykiewicz, K., 1770. *Dissertationes Historico-Criticae De Utroque Archiepiscopatu Metropolitano Kijoviensi, & Haliciensi, uti olim distincto, Nec non De Episcopatu Leopoliensi Ritus Graeco Uniti*. Lwów: Б. в.

Cihodaru, C. 1960. Constituirea statului feudal moldovenesc i lupta pentru realizarea independenei. *Studii cercetari stiintifice. Istorie*. Anul XI. Fasc. 1. București: Editura Academiei Republicii Populare Romine, pp. 61–81.

Constantinescu, N., 2002. Nicolae Alezandru voievod – Iachint de Vicina sau despre rosturile argeșene alr momentului istoric 1359. *Argesis. Studii și comunicării. Seria Istorie*. T. XI, p. 137–146.

Czamańska, I., 1996. *Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Ćirković, S., 2004. *The Serbs*. Malden, MA: Blackwell Publishing.

Darrouzes, J., 1981. *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Paris: Institut Français d'Études Byzantines.

Długosi, I., 1978. *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 9*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.

Gelzer, H., 1892. Beiträge zur russischen Kirchengeschichte aus Griechischen Quellen. *Zeitschrift für Kirchengeschichte*. Bd. 13. Gotha, S. 246–281.

Gelzer, H., 1900. Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum: ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen- und Verwaltungsgeschichte. *Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Philologische und Historische Klasse*. Bd. 21. München: Verlag der K. Akademie, S. 531–641.

Georgii Acropolitae, 1903. *Opera. Vol. I*. Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri.

Hodinka, A., 1911. *A Munkácsi görögyszertartásu püspökség okmánytára. Köt. I: 1458–1715*, Ungvár: „Unio könyvnyomda R. T.“

Hunfalvi, P., 1876. *Magyarország etnográfája*. Budapest: A. M. Tud. Akadémia könykiadó hivatalában.

Joannis de Czarnkow, 1872. Chronikon Polonorum. *Monumenta Poloniae historica. Vol. 2*. Lwów: August Beliowski nakładem własnym, s. 619–756.

Maiorov, A., Hautala, R., ed., 2021. *The Routledge Handbook of the Mongols and Central-Eastern*. Routledge.

Miklosich, F., Müller, J., ed., 1860. *Acta Patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV–MCCCCII. T. 1*. Vindobonae: Carolus Gerold.

Miklosich, F., Müller, J., ed. 1862. *Acta Patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV–MCCCCII. T. 2*. Vindobonae: Carolus Gerold.

Moroz, V., 2024. Wokół problemów powstania diecezji mukaczewskiej i jej związków z metropolią kijowską od połowy XV do końca XVII wieku. *Wschodni Rocznik Humanistyczny. T. XXI, №1*, s. 175–203.

Nicephoros Gregoras, 1988. *Römische Geschichte*, übersetzt und erläutert von Jan Louis van Dieten. 3 Teil. Stuttgart: Anton Hiersemann.

Országos Széchényi Könyvtár, 1791–1802. “Adversaria Ad Historiam Transsilvaniae, e Tabularis publicis, Cibiniensi [Nagyszeben], Coronensi [Brassó], Albensi [Gyulafehérvár], Kolosmonostoriensi [Kolozsmonostor], item libris potissimum manuscriptis collecta Studio et opera Josephi Caroli Eder Coron[ensis]”, Bd. III.

Payne, D. P., 2006. *The revival of political hesychasm in Greek Orthodox Church, A Study of the Hesychast basis of the thought of st. John S. Romanides and Christos Yannaras. A dissertation submitted to the Graduate faculty of Baylor University*. Waco, TX.

Pelesz, J., 1878. *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Bd. I*. Wien: Mechitaristen-Buchdruckerei.

Senyk, S., 2011. *A history of the Church in Ukraine. Vol. 2: 1300 to the Union of Brest*. Rome: Pontificio Instituto Orientale.

Slovenský národný archív, 1491. Fond. "Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula". Capsa 1, Fasc. 1, nr. 4.

Stasiw, M., 1960. *Metropolia Haliciensis (Eius historia et iuridica forma)*. Ed. 2 [=Analecta OSBM. Series II. Sectio I. Vol. XII]. Romae: PP. Basiliani.

Suttner, E. C., 2009. Kirche und Theologie bei den Rumänen: von der Christianisierung bis zum 20. Jahrhundert. Freiburg: Institut für Ökumenische Studien der Universität Freiburg Schweiz.

Šeptyckyj, A., collegit, 1964. *Monumenta Ucrainae Historica Vol. I : 1075–1623*. Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum, p. 2-5 (nr. 5).

Tatakis, B., 2001. *Byzantine Philosophy*. Indianapolis – Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.

Tinnefeld, F. H., 1974. Byzantinisch-russische Kirchenpolitik im 14. Jahrhundert. *Byzantinische Zeitschrift*, 67 (2), S.359–384.

Voigt, J., ed., 1843. *Codex diplomaticus Prussicus: Urkundensammlung zur ältern Geschichte Preussens aus dem Königl. Geheimen Archiv zu Königsberg, nebst Regesten*. Bd 2. Königsberg: Bei den Gebrüdern Bornträger.

Živković, T., Petrović V., Uzelac A. and Kunčer D., ed. 2013. *Anonymi Descriptio Europae Orientalis = Anonimov Opis istočne Evrope: kritičko izdanje teksta na latinskom jeziku, prevod i filološka analiza Dragana Kunčera. (=Izvori za srpsku istoriju. Knj. 13; Latinski izvori. Knj. 2)*. Beograd: Историјски институт Београд.

References

Blazhejovs'kyj, D., 1996. *Hierarchy of the Kyivan Church (861–1996)*. L'viv: Kamenyar. (In Ukrainian)

Bozhilov, I., Gjuzeev, V., 1999. *History of Bulgaria in three volumes. Vol. 1: History of medieval Bulgaria of VII–XIV centuries*. Sofija: Anubis. (In Bulgarian)

Vasil'evskij, V., 1888. Records on the Ordination of Russian Bishops under Metropolitan Theognostus in the Vatican Greek Collection. *Zhurnal Ministerstva Narodnago Prosveshchenija*. Part 255: February. Sciences Section. S.-Peterburg: Tipografija V. S. Balasheva, pp. 445–463. (In Russian)

Vojnov, M., Gjuzeev, V., Lishev, S. And others., eds., 1981. *Sources on Bulgarian history. Fontes historiae Bulgariae. Vol. XXV*. Sofija: B'lgarska akademiJa na naukite, Institut za istoriJa. (In Bulgarian)

Vojtovych, L., 2004. *Descendants of Genghis Khan: an introduction to the genealogy of the Chinggisids-Juchids*. L'viv: L'vivs'kyj nacional'nyj universytet imeni Ivana Franka; Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny. (In Ukrainian)

Vojtovych, L., 2005. Sketches for a portrait of prince Lev Danylovych. *Ukraine in East-Central Europe. From ancient times to the end of the 18th century*, 5. Kyiv, pp. 143–156. (In Ukrainian)

Vojtovych, L., 2010. Halych-Bulgarian relations in the first decades of the 13th century. *Knyazha doba: istoriya i kul'tura*, 3. L'viv: Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny, pp. 201–212. (In Ukrainian)

Vojtovych, L., 2011. *Galicia–Volhynian etudes*. Bila Tserkva: Vydavets' Oleksandr Pshonkivs'kyi.

- Vojtovych, L., 2012. *Prince Lev Danylovych*. L"viv: Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny. (In Ukrainian)
- Vojtovych, L., 2019. The Galicia–Volhynian Principality and Kingdom of Rus' and Mongols. *Problemy istoriyi vijn i vijs'kovoho mystectva*, 2. L"viv, pp. 45–146. (In Ukrainian)
- Voloshhuk, M., 2019. Problems of the institutionalization of the Kingdom of Rus' of the 13th–15th centuries: towards a formulation of the problem. *Almanah b'lgarska ukrainistika*, 8. SofiJa: Sofijski universitet "Sv. Kliment Ohridski", pp. 83–95. (In Ukrainian)
- State Archive Branch of the Security Services of Ukraine, Fund 65. Storage unit C-9113. Vol. 19. (In Russian)
- Golubinskij, E., 1900. *History of Russian Church. Vol. 2*. Moskva: Universitetskaja tipografija. (In Russian)
- Hrushevs'kyj, M., 1993. *History of Ukraine–Rus'. Vol. 3: To the year 1340*. 2nd Reprint edition. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
- Gumilev, L., 1992. *Ancient Rus and the Great Steppe*. Moskva: Tovarishhestvo Klyshnikov, Komarov i Ko. (In Russian)
- Dashkevych, Ya., 1995. The Hungarian expansion into Golden Horde Podolia in the 1340s–1350s. *Ukraina in antiquis. Vol. 5*, pp. 32–65. (In Ukrainian)
- Zapasko, Ya., 1997. *Mystec'ki rukopysni pam'yatky Ukrayiny*. L"viv: Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny, Instytut Central'no-Sxidnoyi Yevropy u L"vovi. (In Ukrainian)
- Zlatarsky, V., 2007. *History of the Bulgarian State in the Middle Ages. Vol. 3: The Second Bulgarian Empire. Bulgaria under the Asenids (1187–1280)*. SofiJa: Izdatelstvo "Zaharij StoJanov", Universitetstvo izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski". (In Bulgarian)
- Kartashev, A., 1993. *Essays on the history of the Russian Church. Vol. 1*. Moskva: "Terra – Terra". (In Russian)
- Knysh, Ya., 2012. The unknown Kyiv prince of the beginning of the 14th century. *Knyazha doba: istoriya i kul'tura*, 6. L"viv: Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny, pp. 261–268. (In Ukrainian)
- Kostruba, T., 1955. Yuriy or Lev. Who Founded the Metropolitanate of Halych. *Kostruba T. Essays on the Church History of Ukraine of the 10th–13th Centuries. Vol. 1*. Toronto: Dobra knyzhka, pp. 107–113. (In Ukrainian)
- Kupchyns'kyj, O., 2004. *Acts and Documents of the Galicia–Volhynian Principality of the 13th – first half of the 14th centuries. Research. Texts*. L"viv: Naukove Tovarystvo imeni Shevchenka. (In Ukrainian)
- Lappo-Danilevskij, A., 1907. *Seals of the Last Galicia–Volhynian princes and their counsellors. Boleslav-Yuriy II, prince of all Little Rus'. A collection of materials and Studies*. S.-Peterburg": Tipografija imperatorskoj akademii nauk", pp. 211–308. (In Russian)
- The Ruthenian Chronicle according to the Hypatian Manuscript*, 1989. Translated by L. Makhnovets". Kyiv: Dnipro. (In Ukrainian)
- Moroz, V., 2019. The idea of the unity of the Church in the Kyivan ecclesial tradition: from the Christianization of Rus'-Ukraine to the 18th century. *Religious Information Service of Ukraine*. Available at: https://risu.ua/ideya-yednosti-cerkvi-u-kijivskiy-eklezialniy-tradiciji-vid-hristyanizaciji-rusi-ukrajini-do-xviii-stolittya_n96935. [Accessed: December 20, 2025]. (In Ukrainian)
- Nazarko, I., 1958. Metropolitanate of Halych. *Analecta OSBM. Series II. Sectio II. Vol. 3(9), 1–2. Rym: OO. Vasyliyany*, pp. 173–189. (In Ukrainian)
- Ostrogorsky, G., 2002. *History of the byzantine state*. L"viv: Litopys. (In Ukrainian)

Pavlov, P., 2005. *Rebels and adventurers in medieval Bulgaria*. Varna: Elektronno izdatelstvo LiterNet. Specializiran portal Liter Net. Available at: http://liternet.bg/publish13/p_pavlov/buntari/content.html [Accessed: December 20, 2025]. (In Bulgarian)

Paraska, P., 1981. *The foreign policy conditions for the formation of the Moldavian feudal state*. Kishinev: Shtiinca. (In Russian)

Parshyn, I., 2014. Did Apostolic legates visit Rus' in the early 14th century. *Knyazha doba: istoriya i kul'tura*, 8. L'viv: Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny, pp. 318–325. (In Ukrainian)

Paslavs'kyj, I., 2007. *Metropolitanate of Halych. Historical outline*. L'viv: Spolom. (In Ukrainian)

Pashuto, V., 1966. The Cuman Bishopric. *Ost und West in der Geschichte des Denkens und der kulturellen Beziehungen. Festschrift für Eduard Winter zum 70. Geburtstag*. Berlin: Akademie-Verlag, Ss. 33–40. (In Russian)

Complete Collection of Rus' Chronicles. Vol. 4: IV and V Novgorod and Pskov Chronicles, 1848. Sanktpeterburg": V" tipografii Jeduarda Praca. (In Church Slavonic)

Complete Collection of Rus' Chronicles. Vol. 6: VI Sophia Chronicles, 1853. Sanktpeterburg": V" tipografii Jeduarda Praca. (In Church Slavonic)

Complete Collection of Rus' Chronicles. Vol. 7: Chronicle According to the Voskresenskii Manuscript, 1856. Sanktpeterburg": V" tipografii Jeduarda Praca. (In Church Slavonic)

Complete Collection of Rus' Chronicles. Vol. 8: VII. Continuation of the Chronicle According to the Voskresenskii Manuscript, 1859. Sanktpeterburg": V" tipografii Jeduarda Praca. (In Church Slavonic)

Complete Collection of Rus' Chronicles. Vol. 10: VIII. Chronicle Collection Known as the Patriarchal or Nikon Chronicle, 1887. Sanktpeterburg": V" tipografii Ministerstva vnutrennih" diel". (In Church Slavonic)

Complete Collection of Rus' Chronicles. Vol. 12: VIII. Chronicle Collection Known as the Patriarchal or Nikon Chronicle, 1901. Sanktpeterburg": Tipografija I. N. Skorohodova. (In Church Slavonic)

Complete Collection of Rus' Chronicles. Vol. 18: Simeonovskaia Chronicle, 1913. Sanktpeterburg": Tipografija M. A. Aleksandrova. (In Church Slavonic)

Complete Collection of Rus' Chronicles. Vol. 15: Rogozhsky Chronicler. Tver Collection, 2000. Moskva: Jazyki russkoj kul'tury. (In Church Slavonic)

Popović, J., 1912. *General Church history*. Srem. Krlovci: Srpska manastirska štamparija. (In Serbian)

Pronin, V., 2009. *History of the Orthodox Church in Transcarpathia*. Uzhgorod: Filokalia. (In Russian)

Rudovych, I., 1902. *A brief history of the Halych–Lviv eparchy*. Zhovkva: Pechatnya OO. Vasyliyan. (In Ukrainian)

Rusanova, I., Timoshhuk, B., 1981. *Ancient Rus' Ponestrovie*. Uzhgorod: Karpaty. (In Russian)

Rus' Historical Library. Vol. 6, 1880. Sanktpeterburg": Tipografija imperatorskoj akademii nauk". (In Russian)

Saharov, A., Zimin, A., Koreckij, V., 1989. *The Church in the society of developed feudalism (14th – 16th centuries)*. In: A. Klibanov, ed. *Rus' Orthodoxy: Milestones of history*. Moskva: Politizdat, pp. 71–152. (In Russian)

- Skakun, R., 2025. *The NKVD–MGB–KGB agent network within the Orthodox episcopate of Ukraine (1939–1964): formation, functions, and behavioral patterns*. L"viv: Vydavnyctvo UKU. (In Ukrainian)
- Skochylyas, I., 2009. Asprokastron-Bilhorod – the See of the Metropolis of Halych in the 14th century. *Ruthenica*. Vol. 8, pp. 120–137. (In Ukrainian)
- Skochylyas, I., 2010. *The Halych (Lviv) eparchy of the 12th – 18th centuries. Organizational structure and legal status*. L"viv: Vydavnyctvo UKU. (In Ukrainian)
- Skochylyas, I., 2011. Halych after Halych: Pomyzzya (Ruso–Vlakhyya) in the XII–XIV centuries and formation of the Moldavian principality. *Knyazha doba: istoriya i kul"tura*, 5. L"viv: Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny, pp. 29–72. (In Ukrainian)
- Slijepčević, Đ., 2002. *History of the Serbian Orthodox Church. Vol. 1: From the Christianization of the Serbs to the end of the 18th century*. Beograd: Kultura. (In Serbian)
- Sokolov" P., 1913. *The Rus' Bishop from Byzantium and the right of his appointment until the 15th century*. Kyiv": Tipografija I. I. Chokolova. (In Russian)
- Stefanov, P., 2010. The Romanian Church from the 14th to the 18th century. *Pravoslavie.bg*. Available at: <https://www.pravoslavie.bg/?p=9671> [Accessed: December 20, 2025]. (In Bulgarian)
- Tihomirov" N., 1895. *Metropolitanate of Halych. A church-historical study*. S.-Peterburg": Pechatnja E. Evdokimova. (In Russian)
- Cherepnin, Ju., red., 1955. *Monuments of Rus' law. Vol. 3: Monuments of law from the period of the formation of the Rus' centralized state, 14th – 15th centuries*. Moskva: Gosjurizdat. (In Russian)
- Chornij, V., 2007. *History of Bulgaria*. L"viv: PAIS. (In Ukrainian)
- Chubatyj, M., 1965. *History of Christianity in Rus'–Ukraine. Vol. 1: (up to 1353)*. Rym – Nyu Jork: Neo eboraci. (In Ukrainian)
- Chubatyj, M., 1976. *History of Christianity in Rus'–Ukraine. Vol. 2, Part 1: (1353–1458)*. Rym – Nyu Jork: Neo eboraci. (In Ukrainian)
- Shabul'do, F., 1987. *The lands of southwestern Rus' within the Grand Duchy of Lithuania*. Kyiv: Naukova dumka. (In Russian)
- Shevchenko, I., 2014. *Ukraine between East and West. Essays on the history of culture up to the beginning of the 18th century*. L"viv: Vydavnyctvo UKU. (In Ukrainian)
- Shhapov, Ja., 1972. *Princely charters and the Church in ancient Rus'*. Moskva: Nauka. (In Russian)
- Shhapov, Ja., 1976. *Ancient Rus' princely charters of the 11th – 15th centuries*. Moskva: Nauka. (In Russian)
- Amman, A. M., 1948. *Storia della Chiesa russa*. Torino: Unione tipografica – Editrice torinese. (In Italian)
- Archivio Apostolico Vaticano, Reg. Lat., 650. (In Latin)
- Bunea, A., 1904. *Ierarchia românilor din Ardeal și Ungaria*. Blaș: Tippografia sem. Archidieceșan. (In Romanian)
- Chodykiewicz, K., 1770. *Dissertationes Historico-Criticae De Utroque Archiepiscopatu Metropolitano Kijoviensi, & Haliciensi, uti olim distincto, Nec non de Episcopatu Leopoliensi Ritus Graeco Uniti*. Lwów: Б. в. (In Latin)
- Cihodaru, C. 1960. Constituirea statului feudal moldovenesc i lupta pentru realizarea independenei. *Studii cercetari stiintifice. Istorie*. Anul XI. Fasc. 1. București: Editura Academiei Republicii Populare Romine, pp. 61–81. (In Romanian)

Constantinescu, N., 2002. Nicolae Alezandru voievod – Iachint de Vicina sau despre rosturile argeșene alr momentului istoric 1359. *Argesis. Studii și comunicării. Seria Istorie*. T. XI, pp. 137–146. (In Romanian)

Czamańska, I., 1996. *Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM. (In Polish)

Ćirković, S., 2004. *The Serbs*. Malden, MA: Blackwell Publishing. (In English)

Darrouzes, J., 1981. *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Paris: Institut Français d'Études Byzantines. (In French)

Długoski, I., 1798. *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 9*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe. (In Latin)

Gelzer, H., 1892. Beiträge zur russischen Kirchengeschichte aus Griechischen Quellen. *Zeitschrift für Kirchengeschichte*. Bd. 13. Gotha, Ss. 246–281. (In German)

Gelzer, H., 1900. Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum: ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen- und Verwaltungsgeschichte. *Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Philologische und Historische Klasse*. Bd. 21. München: Verlag der K. Akademie, Ss. 531–641. (In German)

Georgii Acropolitae, 1903. *Opera. Vol. 1*. Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri. (In Greek)

Hodinka, A., 1911. *A Munkácsi görögszertartásu püspökség okmánytára. Köt. 1: 1458–1715*, Ungvár: “Unio könyvnyomda R. T.” (In Hungarian; In Italian; In Latin)

Hunfalvi, P., 1876. *Magyarország etnográfája*. Budapest: A. M. Tud. Akadémia könykiadó hivatalában. (In Hungarian)

Joannis de Czarnkow, 1872. Chronikon Polonorum. *Monumenta Poloniae historica. Vol. 2*. Lwów: August Belowski nakładem własnym, Ss. 619–756. (In Latin)

Maiorov, A., Hautala, R., ed., 2021. *The Routledge Handbook of the Mongols and Central-Eastern*. Routledge. (In English)

Miklosich, F., Müller, J., ed., 1860. *Acta Patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV–MCCCCII. T. 1*. Vindobonae: Carolus Gerold. (In Greek)

Miklosich, F., Müller, J., ed. 1862. *Acta Patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV–MCCCCII. T. 2*. Vindobonae: Carolus Gerold. (In Greek)

Moroz, V., 2024. Wokół problemów powstania diecezji mukaczewskiej i jej związków z metropolią kijowską od połowy XV do końca XVII wieku. *Wschodni Rocznik Humanistyczny. T. XXI, №1*, Ss. 175–203. (In Polish)

Nicephoros Gregoras, 1988. *Römische Geschichte*, übersetzt und erläutert von Jan Louis van Dielen. 3 Teil. Stuttgart: Anton Hiersemann. (In German)

Országos Széchényi Könyvtár, 1791–1802. “Adversaria Ad Historiam Transsilvaniae, e Tabularis publicis, Cibiniensi [Nagyszeben], Coronensi [Brassó], Albensi [Gyulafehérvár], Kolosmonostoriensi [Kolozsmonostor], item libris potissimum manuscriptis collecta Studio et opera Josephi Caroli Eder Coron[ensis]”, Bd. III. (In Latin)

Payne, D. P., 2006. *The revival of political hesychasm in Greek Orthodox Church, A Study of the Hesychast basis of the thought of st. John S. Romanides and Christos Yannaras. A dissertation submitted to the Graduate faculty of Baylor University*. Waco, TX. (In English)

Pelesz, J., 1878. *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Bd. 1*. Wien: Mechitaristen-Buchdruckerei. (In German)

Senyk, S., 2011. *A history of the Church in Ukraine. Vol. 2: 1300 to the Union of Brest*. Rome: Pontificio Instituto Orientale. (In English)

- Slovenský národný archív, 1491. Fond. "Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula". Capsa 1, Fasc. 1, nr. 4. (In Latin)
- Stasiw, M., 1960. *Metropolia Haliciensis (Eius historia et iuridica forma)*. Ed. 2 [=Analecta OSBM. Series II. Sectio I. Vol. XII]. Romae: PP. Basiliani. (In Latin)
- Suttner, E. C., 2009. Kirche und Theologie bei den Rumänen: von der Christianisierung bis zum 20. Jahrhundert. Freiburg: Institut für Ökumenische Studien der Universität Freiburg Schweiz. (In German)
- Šeptyckyj, A., collegit, 1964. *Monumenta Ucrainae Historica Vol. I : 1075–1623*. Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum, pp. 2–5 (nr. 5). (In Latin)
- Tatakis, B., 2001. *Byzantine Philosophy*. Indianapolis – Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc. (In English)
- Tinnefeld F. H., 1974. Byzantinisch-russische Kirchenpolitik im 14. Jahrhundert. *Byzantinische Zeitschrift*, 67 (2), Ss. 359–384. (In German)
- Voigt, J., ed., 1843. *Codex diplomaticus Prussicus: Urkundensammlung zur ältern Geschichte Preussens aus dem Königl. Geheimen Archiv zu Königsberg, nebst Regesten*. Bd 2. Königsberg: Bei den Gebrüdern Bornträger.
- Živković T., Petrović V., Uzelac A., Kunčer D., ed. 2013. *Anonymi Descriptio Europae Orientalis = Anonimov Opis istočne Evrope: kritičko izdanje teksta na latinskom jeziku, prevod i filološka analiza Dragana Kunčera. (=Izvori za srpsku istoriju. Knj. 13; Latinski izvori. Knj. 2)*. Beograd: Istorijski institut Beograd.

**THE FIRST METROPOLITANATE OF HALYCH (C. 1303–1347)
IN THE CONTEXT OF THE HISTORY OF SLAVIC BYZANTINE
RITE CHURCHES AND CONSTANTINOPLE'S POLITICS**

Volodymyr MOROZ

*Research fellow at the Institute of Church History
Ukrainian Catholic University,
17, Svetsitskoho str., Lviv, 79011
ORCID ID: 0000-0002-0852-4285
Scopus Author ID: 57366037900
e-mail: moroz.volodymyr@ucu.edu.ua*

Abstract

Background: The history of the first Metropolitanate of Halych, established around 1303 and abolished by Byzantium in 1347 with Moscow's involvement, remains a largely unexplored topic. Particular attention should be paid to the similarities between the patterns of emergence and development of this ecclesiastical province and the history of other Slavic Byzantine Rite Churches, especially the Bulgarian and Serbian, in their connection with the Patriarchate of Constantinople as the Mother Church and the Byzantine Empire in general, as well as with the Roman Church.

Purpose: This study aims to examine, through an analysis of primary sources, the history of the Metropolitanate of Halych in the context of other Slavic churches of the Byzantine Rite – particularly those in the neighbouring Balkan region – and the Byzantine Empire's policy toward them.

Results: The rise and fall of the Metropolitanate of Halych reflect the complex interplay between medieval Ukrainian statehood and Byzantine politics. The Kingdom of Rus', like the contemporary Bulgarian and Serbian states, relied on the authority of the Romanovychi dynasty and established its Metropolitanate after a series of compromises between Constantinople and the Slavic states amid the weakening of the Byzantine Empire. The Empire consistently used church structures as an instrument of political influence, pitting the more compliant Vladimir and Moscow against Halych. The decline of the Kingdom of Rus' in the mid-14th century allowed Constantinople to abolish the Halych Metropolitanate. Overall, the history of this ecclesiastical province is not a manifestation of centrifugal Halych's tendencies toward Kyiv, but rather evidence, on the one hand, of the organic path of development of the medieval Ukrainian Church, and on the other hand, of Empire's deliberate policy of ecclesiastical control over the Slavic world. A remnant of these dramatic events is the metropolitan's title "Kyiv-Halych," which retains its symbolic significance to this day. Ultimately, having failed to break the Ukrainian Church's drive for autonomy, Constantinople not only abolished the Halych Metropolitanate in 1347 but also, in 1354, relocated the seat of the Metropolis of "All Rus'" from Kyiv to the north. However, this did not help the Empire to preserve the once-united, but now unviable Metropolitanate in its original form.

Key words: Metropolitanate of Halych, Patriarchate of Constantinople, Tarnovo Patriarchate, Patriarchate of Peć, Kingdom of Galicia–Volhynia, Kingdom of Rus', Second Bulgarian Tsardom, Kingdom of Serbia, Byzantine Empire.